

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Etnologie

Diplomová práce

Bc. Kamila Axmannová

Dopad reemigrace na národní identitu
The Impact on the National Identity

Praha 2013

Vedoucí práce: prof. PhDr. Leoš Šatava, Csc.

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala svému vedoucímu práce prof. PhDr. Leoši Šatavovi, Csc. za systematické vedení diplomové práce a jeho inspirativní přednášky, které mi daly impuls k napsání této práce.

Dále bych chtěla poděkovat všem respondentům za jejich otevřenost a množství času, které věnovali během rozhovorů.

Na závěr bych chtěla poděkovat Mgr. Anetě Markové a Mgr. Michalu Dědkovi za technickou podporu při nesnázích a všem, co mi byli během procesu zpracování diplomové práce oporou.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4.1.2013

.....

Bc. Kamila Axmannová

Anotace

Cílem diplomové práce je zjistit, jaký činitel má u reemigrantů dopad na národní identitu. Zda to je samotná reemigrace, či jestli národní identitu ovlivňují i jiné intervenující podmínky. Výzkumný projekt je zaměřen konkrétně na Čechy, kteří opustili zemi v letech 1948 – 1989 a směřovali na Západ. Studentka zvolila pro svůj výzkum zakotvenou teorii, která spadá pod metody kvalitativního výzkumu. Pro sběr dat byla zvolena metoda rozhovoru.

Klíčová slova

národ, nacionalismus, identita, národní identita, kulturní šok, akulturace, adaptace, proces akulturace, důvody emigrace, důvody reemigrace, reintegrace, reintegrační šok, reintegrační proces, dopady na národní identitu

Annotation

Goal of this diploma thesis is to find what determinant has the impact on the national identity by the re-emigrants. If it is the re-emigration itself or if the national identity is influenced by other intervening conditions. Research project is focused mainly on Czech citizens who left the country during 1948-1989 and headed west. Student choose for her research anchored theory, which belongs to the area of quality research. The dialogue was chosen for the data collection.

Key words

Nation, nationalism, identity, national identity, cultural shock, acculturation, adaptation, process of acculturation, reasons for emigration, reasons for re-emigration, reintegration, reintegration shock, reintegration process, impacts on national identity

I. Teoretická část.....	8
1. Úvod.....	8
2. Pojetí národa.....	11
2.1. Přístupy ke zkoumání pojmu „národ“.....	12
3. Nacionalismus.....	19
4. Národní identita.....	23
4.1. Identita	23
4.2. Význam pojmu identita a přehled jednotlivých teorií.....	24
4.3. Vymezení identity.....	25
4.3.1 Intrapersonální rámec identity.....	25
4.3.2 Interpersonální rámec identity.....	25
4.3.3 Sociální rámec identity.....	26
4.4. Teorie identity	26
4.4.1. Teorie sociální identity - H. Tajfel.....	26
4.4.2. Etnolingvistická teorie identity – H. Gilles.....	27
4.4.3. Sociální identita a členství ve skupině.....	28
4.4.4. Kulturně - společenské podmíněnost identity	29
4.4.5. Identita a společnost v historické perspektivě	30
4.5. Národní identita	31
4.6. Vývoj české národní identity	32
4.6.1. První etapa vytváření národní identity.....	32
4.6.2. Druhá etapa vzniku národní identity.....	33
4.6.3. Třetí etapa vývoje české národní identity.....	33
4.7. Česká národní identita v současné době	35
4.8. Kulturní šok a jiné psychické a kulturní nesnáze v emigraci.....	37
4.8.1. Akulturace.....	40
4.8.2. Průběh akulturace	43
4.9. Reintegrační šok.....	45
5. Česká emigrace a reemigrace v historické perspektivě.....	45
5.1. Srpnová emigrace z historické perspektivy	48
II. Výzkumný projekt.....	50
6. Cíl výzkumu.....	52
7. Výzkumné otázky	52

8. Design výzkumu	53
8.1. Biografický design.....	54
8.1.1. Zaměření biografického výzkumu	54
8.1.2. Zdroje pro biografický výzkum.....	54
8.1.3. Funkce biografického výzkumu.....	54
8.2. Případová studie.....	55
8.3. Zakotvená studie.....	57
8.3.1. Principy zakotvené teorie.....	58
8.4. Metoda sběru dat.....	58
8.5. Etická dimenze výzkumu	59
8.6. Metody analýzy dat.....	60
8.7. Postup realizace výzkumného projektu.....	60
8.8. Stručné informace o respondentech	61
8.9. Případové studie respondentů	63
8.9.1. Jan M.	63
8.9.2. Jarmila H.....	65
8.9.3. Veronika M.....	67
8.9.4. Josef P.....	71
8.9.5. Jakub P.....	74
8.9.6. Vilém B.	78
8.9.7. Milan B.	80
8.10. Zakotvená teorie.....	87
8.10.1. Axiální kódování.....	87
8.10.2. Selektivní kódování.....	94
9. Závěr výzkumného projektu	95
10. Souhrn.....	99
11. Summary.....	100
12. Zdroje literatury.....	101

I. Teoretická část

1. Úvod

Stěžejním tématem této diplomové práce je „dopad reemigrace na národní identitu“. Na následujících stranách nalezneme teoretický rámec daného problému a výzkumný projekt. Teoretický rámec obsahuje pojetí národa, nacionalismu a národní identity. Poslední kapitola nám nastíní historický a psychosociální kontext samotné emigrace a zpětného návratu.

Výzkumný projekt se bude zabývat již zmiňovaným tématem reemigrace a jejího dopadu národní identitu. Nástrojem k zrealizování výzkumného projektu mi bude převážně zakotvená teorie, díky které vznikne nová teorie pohlížející na tento problém.

Příběh každého reemigranta začíná vždy domovem. Místem, kde se člověk narodil, popřípadě vyrostl. Domov je místo, které je v nás hluboce zakořeněné. V níže uvedeném textu bych ráda uvedla zamyšlení nad „domovem“ a určité pohledy na tento fenomén.

Definovat či popsat objektivně pojem „domov“ je velice složité. Na domov můžeme nahlížet jako na místo, kde bydlíme, zmapovatelný prostor nebo jako na fenomén. Poslední možností, dívat se na pojem „domov“ jako na fenomén, se zabývalo v naší odborné společnosti pouze minimum badatelů. Je to fenomén, který se týká všech, ale málokdo se zaobírá jeho podstatou.

Jedním z těchto mála byl profesor Jan Patočka. Tvrdil, že *domov je mu prostoupen známostí, nenápadností a každodenností, která však nemá rys banality, ale je opakem cizoty. Abychom poznali domov, musíme ho nejprve ztratit, být vyhnáni či odejít z něj. Až posléze nabudeme důležitosti domova.* (Patočka, J., 1992, str. 86)

Patočka zdůrazňuje, že k domovu patří pravidelný chod života: v čase odpočinku a k práci, k občerstvení a spánku, k zábavě a zaměstnání, k jídlu a milování. Blízkost není jen prostorová, nýbrž i

časová. Je něčím jako čtvrtou dimenzí času. Třemi prvními jsou minulost, přítomnost a budoucnost. Rozděluje se zde a setkává mládí a stáří, dětství a dospělost. Domov je místem setkání, čtvrtá dimenze je tedy blízkost a důvěra v čase. Je to místo, kde jsme přijatí a jsme nejvíce sami sebou.

Patočka též užívá Komenského obrat, že domov je hlubinou bezpečí. Pokud se necítíme doma bezpečně, v tu chvíli domov ztrácíme.

Domov je úzce spjat s lidmi, když někdo z domova odejde, může se stát, že též přicházíme o svůj domov.

Tento pojem spíše znamená mít kam se vrátit a vědět, že tam na mě někdo čeká. Domov často znamená určitou projekci lidských vztahů do věcí, místa, prostředí. Je to prostor útěchy, jistoty, intimity. To vše poukazuje k tomu, že domov je základním způsobem existence.

Prostor domova je tím, co nám otevírá prostory širší, je místem setkávání generací, povolání, přátel, známých, sousedů. Domov je tedy horizontem v tom smyslu, že člověku určitým způsobem otevírá svět, je úhlem pohledu, z něhož světu rozumíme a nějak se k němu chováme. (Ibid.: str. 88)

Podnětnou myšlenku přináší, který charakterizuje, domov jako pohostinnou štědrost. V tomto pojetí má štědrost svojí tvář, svoje rysy, výraz i svojí povahu.

Domovu též můžeme porozumět jako místu, kde můžeme prožívat pocity zakořeněnosti, přijetí (uvedeno již výše, viz Patočka), regenerace, pohody, kontroly nad děním atp. Je to něco, co je zakořeněné hluboko v naší psychice, odkrývá se nám ve stále dalších souvislostech až tehdy, když se na něj ptáme, když ho chceme zmapovat, prozkoumat ho. (Morgensternová, I., 2007)

Na tento fenomén se můžeme dívat z více úhlů pohledu. Můžeme jej rozdělit podle toho, jestli se zrovna soustředíme na mezilidské vztahy, na prostor nebo nás zajímá jako právní subjekt.

Domov může být prostor, kam pravidelně chodíme spát, jíst, kam se vracíme z dalekých cest, z práce či ze školy. V tomto prostoru jsme většinou obklopeni našim nábytkem, předměty, ke kterým máme vztah. Známe všechny detaily nazpaměť, a dokonce i jeho charakteristickou vůni. Domov do nás vstupuje všemi smysly. Kromě čichu a zraku, jak už jsem výše zmínila, se nám mohou vynořit zvukové vzpomínky, např. řinčení nádobí či jedoucí vlak za domem, štěkot psa, zvuk mixéru. Stejně tak můžeme mít spojený domov s hmatem či chutí, např. chutí vynikajícího čaje od maminky.

Nemalou část domova, dalo by se říci tu nejdůležitější, tvoří lidé, se kterými svůj domov sdílíme. Podle Morgensternové je interpersonální dimenze nejmocnějším zdrojem jakéhokoliv jevu, tedy i domova. Bez lidí, kteří by jej spoluvytvářeli, o domov do jisté míry přicházíme. (Ibid.)

Měli bychom také vědět, že fenomén „domov“ je silně spjat s pocitem bezpečí. Domov je naše útočiště, prostor, kde máme jistotu, že se nám nic nestane.

Doma se máme též realizovat, v tom nejlepším případě může domov uspokojit všechny potřeby, které jsou nutné k zachování zdravého vývoje jedince.

Co je velmi důležité v našem případě a proč vůbec věnuji v úvodu tolik prostoru tomuto fenoménu, je skutečnost, že na „domov“ se dá pohlížet i z prostorové perspektivy. Asociací na domov může být pouze byt, kde bydlíme, ulice, čtvrť, město či v našem případě země. V rámci domova si vytváříme lokální identitu, která nás k tomuto místu, lidem a jejich kultuře pojí. Můžeme mít identitu určitého rodu či rodiny, ke které se váže například značná hrdost, čtvrť je též častou intervenující podmínkou pro vytvoření sociální či lokální identity, dále je třeba zvážit městskou či vesnickou a spoustu jiných identit. Poslední identitou, a v našem případě zásadní, je nám identita národní. Tou se budeme zabývat v celé práci.

V následující části se pokusím objasnit pojetí národa a přístupy ke zkoumání tohoto pojmu. To nám bude vstupní branou pro další důležité pojmy, jako je nacionalismus a již zmiňovaný stěžejní termín národní identita.

2. Pojetí národa

Ústředním pojmem našeho výzkumu je národní identita. Tento pojem bude prostupovat celou naši práci. Jako první bychom si však měli definovat a konceptualizovat slovo národ, ze kterého se naše ústřední téma odvíjí.

Po přečtení několika publikací zjišťuji, že slovo národ, které používám denně a vnímám jej jako něco naprosto jednoznačného a snadno uchopitelného, má mnoho významů a podob. Jen na začátku je vcelku složité se vyznat v nepřehledném množství definic, některé níže uvedu. Dále se musíte zorientovat v dichotomii v pohledu na formování národů (primordialismus vs. konstruktivismus) a v přístupu zkoumání (objektivismus vs. subjektivismus). Moje práce by měla vést k formulaci odpovídajícího závěru.

Termín „národ“ (latinsky natio) se začal užívat již ve středověku a byl soustavně udržován až do novověku. *„I když společným kořenem termínu byla latinská natio, dostaly jeho překlady do jednotlivých jazyků v odlišných politických a sociálních podmínkách poněkud odlišný význam.“* (Hroch, 2009, str. 16)

Termín „natio“ byl v angličtině 18. století vnímán jako seskupení lidí žijících pod jednou vládou a vlajkou. Francouzi si pod „la nation“ představovali přibližně totéž, s tím rozdílem, že obyvatelé stejného národa museli mluvit i stejným jazykem. Tento termín byl ve Francii poprvé definován v *Grande Encyclopédie*. V Německu byla „Nation“ spojována též s jazykem, oproti Francouzům a Angličanům se ke slovu „Nation“ pojila i společná minulost a kultura. (Hroch, M., 2009)

2.1. Přístupy ke zkoumání pojmu „národ“

Názory na národ a jeho formování výrazně ovlivnil fakt, v jaké národní situaci se badatelé nacházeli. Jinak vnímali formování národu badatelé z prostředí, kde stát jako národ fungoval již od středověku, ti považovali existenci národů za naprosto přirozenou a samozřejmou. Jinak však nahlíželi na existenci národů jedinci pocházející z prostředí, kde zrovna národy čerstvě vznikaly a potřebovaly se charakterizovat a vymezit vůči jiným národům. (Hroch, M., 2009)

Z dnešního pohledu můžeme vytvořit určitou respektive klasifikaci pojetí národa. Tato klasifikace se přirozeně váže na sociální, politicko-historické a časové podmínky, které vedli k určitému pohledu na danou situaci (formování národa).

Převážná část badatelů publikujících svá díla v 19. století se přiklání k názoru, že „národ je odvěkou kategorií, jejíž objektivní existenci je možno oživovat, obrozovat, poněvadž je specifickou hodnotou lidského rodu.(..)Toto prolnutí primordialismu, (jak nazýváme tento proud) ze sféry politického zápasu do sféry vědeckého výzkumu bylo dalším důsledkem skutečnosti, že ti, kdo národ studovali, byli zároveň jeho příslušníky, či lépe řečeno účastníky národního zápasu, ať již měl jakoukoliv podobu.“ (Hroch, M., 2009, str. 18) Nabízí se zde otázka, zdali bychom názor mohli aplikovat i na současnou dobu.

Národ byl zkoumán dvěma možnými způsoby. První možností bylo bádát skrze objektivní, zjevné rysy, které se dají empiricky ověřit. Těmito rysy mohou být společný jazyk, území, dějiny, náboženství, kulturní hodnoty a příslušnost k určitému etniku. (Hobsbawm, E., 2000, str 10-11). Některé z těchto rysů jsou však v určitých situacích nejasné a mlhavé, například společný jazyk. Jsou společnosti, ve kterých vedle sebe existuje více jazyků, a přesto mohou tvořit jeden suverénní národ. Jako příklad můžeme uvést Švýcarsko, kde se již odpradáвна mluví německy, francouzsky, italsky a rétorománsky. Přesto obyvatelé tohoto státu nemají tendence se dělit na čtyři jednotlivé národy. Na druhé straně máme jazyky, které se vyskytují v mnoha státech na sobě nezávislých. Příkladem může

být Portugalsko a Brazílie či Velká Británie a USA. K této neurčitosti a mlhavosti objektivních rysů národa se vyjádřil E. Renan takto: „Jazyk ke sjednocení zve, nenutí k němu.“ (Renan, E., 2003, str 31)

Stejně tak tomu může být u náboženství. S katolictvím se můžeme potkat jak ve Španělsku, tak například v německém Bavorsku a přesto se obyvatelé těchto územních celků nepovažují za jeden národ.

Dalším mlhavým příkladem objektivních rysů může být například příslušnost ke kašubskému etniku žijícímu převážně na území severního Polska u pobřeží Baltského moře. I přestože se odhaduje, že žije na 500 000 jedinců kašubského původu, v roce 2002 při posledním polském sčítání lidu se ke kašubské menšině přihlásilo pouze 5100 lidí. Většina se považuje za obyvatele národnosti polské a etnické příslušnosti kašubské. Kašubsky aktivně mluví přibližně 10 % osob a 5 % používá jako svůj rodný jazyk němčinu. Převážná část Kašubů žije v Polsku, dále v Německu a v zastoupení velkého počtu osob i v Severní Americe.¹

I na tomto příkladu můžeme poukázat na fakt, že příslušnost k určitému etniku a priori nemusí znamenat základní pilíř k vytvoření národa.

Postupně bychom mohli vyvrátit všechna objektivní kritéria ke zkoumání národu, ale to není hlavním cílem této práce.

Protipólem pro objektivní přístup je nahlížení na problematiku skrze subjektivní kritéria. Těmi mohou být uvědomění si příslušnosti k určitému národu respektive pocit subjektivní sounáležitosti k určitému národu. Tento pocit či uvědomění může existovat na kolektivní či individuální bázi.

Protagonistou kolektivní přístupu je E. Renan s jeho vymezením národa jakožto každodenním plebiscitem. „*Národ je duše, duchovní princip. Tuto duši, tento duchovní princip utvářejí dvě věci (...), jednou je společné vlastnictví bohatých vzpomínek, druhou je nynější souhlas.*“ (Renan, E., 2003, str. 32)

¹ dostupné z WWW <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ka%C5%A1ubov%C3%A9>

Dalším představitelem kolektivní formy subjektivního uvědomění sounáležitosti k určitému národu je i Hugh Seton-Watson, který tuto kolektivně-subjektivní teorii popsal slovy: „národ existuje, jestliže se podstatný počet lidí v jisté pospolitosti domnívá, že tvoří národ, nebo se chovají tak, jako by jej tvořili.“ (Seton-Watson, 1977, str. 5 in Hroch, 2009, str. 27)

Mezi zastánce individuální formy definice řadíme rakouské marxisty, podle nichž je možné lidem připsat jakoukoli národnost bez ohledu, jestli oni sami chtějí, nebo s kým žijí a kde. Slabou stránkou těchto teorií je, že nejsou schopny nám vysvětlit, co je národ jinak než a posteriori, a mohou vybízet k voluntarismu, že pro existenci národa stačí pouze vůle národem být. (Hobsbawm, E., 2003)

Tato vůle se však může obrátit o sto osmdesát stupňů a národ, který byl doposud postaven pouze na sounáležitosti jeho členů a ne i na objektivních rysech, přestává existovat.

Jak podotýká Miroslav Hroch ve své již výše citované a pro mne velice cenné publikaci, nelze hranici mezi oběma přístupy absolutizovat. *„Autoři, kteří usilovali o určení národa objektivními rysy, si stále více uvědomovali, že národ nemůže existovat bez sebevědomí svých příslušníků, a naopak subjektivistická definice národa nevylučovala objektivní vazby mezi jeho příslušníky.“* (Hroch, M., 2009, str. 20)

Subjektivistická větev se svými názory blíží konstruktivistickému pojetí národa. Tento směr se vyvinul v 60. letech a jeho hlavními myšlenkami jsou:

Primordialismus je již překonaný. Konstruktivisté odmítli teorie postavené na pospolitosti krve nebo rasy a přijali stanovisko, že národ nelze definovat pouze na základě etnických rysů, jako je kultura a jazyk. (Hroch, M., 2003)

V extrémním případě považovali národ za umělý konstrukt, který slouží potřebám zájmových skupin.

Extremistická větev se nejčastěji hlásí k Benedictu Andersonovi, který zastává názor, že národ je pomyslné společenství, které existuje v představách jeho členů. (Benedikt, A., 2008) Představy společenství, tak se jmenuje i jeho kniha, která byla vydaná v roce 1983 v Londýně pod názvem *imagined communities*, v České Republice byla vydaná v roce 2008.

Jedním z mnoha autorů, jenž se nechal Andersonem ovlivnit, byl E. Kedourie. E. Kedourie vnímal národ jako vynález z počátku 19. století. (Hroch, 2009) Další osobnost, která se nechala ovlivnit Andersenem, byl K. Minogue, který byl přesvědčený, že „*nacionalismus začal tím, že sám sebe označil za politické a historické vědomí národa*“ (K. R. Minogue in Hroch, 2009, str. 27) a to již nebylo daleko od „vynalezení“ národů. (Hroch 2009).

Tato myšlenka se nejvíce podobá jedné z nejčastějších citací E. Gellnera: „*Je to nacionalismus, který plodí národy, a nikoliv obráceně!*“ (Gellner, 1993 str.67)

E. Gellner zároveň tvrdí, že pocit národnosti je v nás již natolik zakořeněný, že vůbec připustit fakt, že odmítáte jakoukoliv národnost, je minimálně velice kontroverzní.

„*Člověk bez národnosti odporuje uznávaným kategoriím a vyvolává odmítnutí*“ (Gellner, 1993, str. 16) Gellner tuto situaci přirovnává k lidem, kterým chybí nějaká běžná část obličeje, jako je nos, oko, ucho. Tato vada na kráse je celkem ojedinělá, nicméně když už s ní člověk přijde do styku, v představách se mu vybaví její tragická povaha. Postiženému člověku se muselo stát něco neobvyklého a jistě tragického, neboť nikdo by se takto dobrovolně nezohydlil. Jedinec bez národní příslušnosti tak působí jako někdo opuštěný a ztracený, člověk, kterému něco chybí. Národní příslušnost se dnes stala přirozenou součástí lidí. (Gellner, 1993)

Gellner přesto zastává názor, že národ i stát jsou nahodilé, přičemž národ snad ještě nahodilejší. Teorie národa musela vzniknout na určité bázi a podle Gellnera se na první pohled jeví nejlépe vůle a kultura. Vůle je však zjevná i u jiných skupin, které mohou být i do počtu osob o dost menší. Tyto skupiny mohou mít i svoji svěbytnou kulturu, i tak tyto dva

aspekty nejsou předpokladem k utvoření národa. Proto je v Gellnerově teorii kladen důraz na nahodilost dané situace (zformování národa).

Stejně tak jako E. Gellner i Hans Kohn považuje národ za výtvar nacionalismu, proto se ani nesnaží pojem národa definovat. Orientuje se hlavně na nacionalismus a jeho formy. Podle Kohna se měl rozlišovat dvojitý nacionalismus. První vznikl v západní Evropě přirozeným způsobem. Byl demokratický, liberální a pokrokový. Vznikal v duchu anglického liberalismu a hlavně vlivem Velké francouzské revoluce. Proti němu časem nastoupil „reakční nacionalismus“, který byl určován německou jazykovou definicí národa a podle Kohna byl iracionální, mytologický a autoritativní. Časem Kohn ustoupil od tak strohé a bipolární teorie o dichotomii nacionalismu a připustil, že demokratický nacionalismus může existovat i v některých východních menších zemích. (Hroch, 2009)

Kohn narážel na to, že například Rusko adeptem na demokratický, liberální nacionalismus rozhodně nebude.

Pokud bychom si dali „Kohnovu dichotomii“ pro lepší orientaci do tabulky, zjistíme, jak extrémně se podle něho tyto dva druhy nacionalismu a vůbec společnosti na Západě a Východě od sebe liší.

„Demokratický nacionalismus“ – západní Evropa	„Reakční nacionalismus“ – východní Evropa
Politické i národní hranice byly téměř totožné	Politické i národní hranice byly zcela odlišné
Vznik sekularizované, racionalistické společnosti z boje za svobodu, ústavu a občanská práva	Nacionalismus představoval autoritativní pojetí společnosti, která odmítá cizí respektive západní vlivy.
Na západě byl národ politickou skutečností a pospolitostí rovnoprávných občanů.	Představa národa se opírá o iracionální koncepci lidu. Tato představa pracovala s historickou mytologií a představou „národního

	poslání“.
Západní nacionalismus zdůrazňoval občanská práva jedince bez ohledu na jeho sociální či etnickou příslušnost.	Na východě se zdůrazňovala kolektivní práva a rozdílnost ras a tříd.

Poslední informací, kterou doplním zjednodušenou teorií „Kohnovy dichotomie“, je zásadní a v podstatě i výchozí přesvědčení, že nacionalismus na Východě nebyl zakotven v občanské společnosti, nýbrž byl pouhou reakcí a součástí úsilí o překonání pocitu méněcennosti. (Kohn, H., in Hroch, M., 2009)

Dalším z badatelů, kteří zastávali obdobný názor jako Gellner a Kohn, byl Eugen Lemberg. I ten vnímal národ jako pouhý objekt nacionalismu. K termínu nacionalismus se vyjádřil jako k „*intenzivní oddanosti*“ *vůči jakékoliv nadosobní instanci*“. Touto nadosobní instancí mohl být jak stát, tak i etnická skupina či kmen. (Lemberg, E., in Hroch 2009). Tato oddanost vůči nadosobní instanci se objevovala již od pravěku, postupem času se však projevovala u rozsáhlejších a rozsáhlejších skupin, které prokazovaly určité podobné rysy. Až v době osvícenství a romantismu se, podle Lemberga, vytvořilo „národní vědomí“. Rozhodně nepředpokládal, že by národní vědomí měli lidé „od přírody“. (Lemberg, E., in Hroch, 2009)

Další z historiků zabývajících se definováním a formováním národa je již citovaný Erik J. Hobsbawm. Ten pracuje s termínem „protonárodní vazby“, které vysvětluje jako pocit kolektivní sounáležitosti působící v makropolitickém měřítku, které mohou ladit s moderními státy a národy. Rozlišuje tyto vazby na formy všeobecné identifikace, které mají nadlokální rámec, a na politické svazky a pojmový aparát u vybraných skupin, které jsou schopny prostřednictvím institucí provést konečnou generalizaci, denotaci a popularizaci. (Hobsbawm, E., 2000)

M. Hroch označuje jako moderní národ: „...*velkou sociální skupinu lidí, kteří jsou si rovni a jsou spjati kombinací několika vazeb či vztahů,*

kteřé se často formovaly po celá staletí - vazeb jazykových, kulturních, politických, geografických, hospodářských atd.“ (Hroch, M., 1999b, str. 8)

I přestože jsme se u mnoha výše zmíněných autorů potkávali s názory, že národy jsou výtvořem nacionalismu či jeho objektem, nikdy nepřevládala tendence tvrdit, že národy nemohou být svěbytnou reálnou entitou.

Existují však teorie fungující jako protipól primordialismu či například Herderovu pojetí národa jako přirozené entity, které by se měl stát, jakožto umělý produkt, přizpůsobit. Tyto teorie vnímají národ jako koncept existující pouze v mysli lidí, dá se jim manipulovat či ho modifikovat. Extrémní přívrženci tohoto myšlenkového proudu považují národ za mýtus, za „naraci“ či jako produkt zájmových skupin. (Hroch, M., 2009)

V současné době je na spor mezi konstruktivistickým a primordialistickým hlediskem pohlíženo jako na uměle předimenzovaný. Pojmy národ a „nation building“ jsou uplatňovány jako funkčně analytické nástroje (hlavně v historickém přístupu). Při studiu národa se klade zvláštní důraz na studium forem a metod národní agitace, čímž se výzkum národa obohatil o kulturní dimenzi. (Hroch, M., 2005)

3. Nacionalismus

I přestože se názory na nacionalismus u většiny autorů diametrálně liší, v jednom se zcela určitě shodují, a to v uznání faktu, že analyticky uchopit toto téma je velmi těžké.

Stejně tak, jak se rozcházel pohledy na národ, se budou lišit i názory na nacionalismus. Jak už jsme si mohli povšimnout v předchozí kapitole, postoje k nacionalismu byly již od samého počátku buď negativní nebo pozitivní. Málokdy se na tento nově vznikající termín nahlíželo s nadhledem. „Nacionalismus“ byl v rámci politických i vědeckých diskuzí ještě „v plenkách“, a tudíž nebyl takovýto neutrální postoj ani možný.

To se změnilo až v období mezi válkami. V tu dobu byla snaha o neutralizaci tohoto pojmu. Tento trend pokračoval v anglosaském jazykovém prostředí i po druhé světové válce. Jedním z autorů, kteří zastávali tento neutrální pohled na nacionalismus, byl i Americký politolog K. W. Deutsche, jenž vnímal národ jako „*pospolitost komplementární komunikace*“. (Deutsch, K. W., 2003, str. 69) V takové skupině jsou lidé schopni vzájemně komunikovat komplexněji a intenzivněji než v jiných skupinách. Z této komunikační pospolitosti vyrůstá společně sdílená národní kultura a národní uvědomění – tedy nacionalismus. Jak autor dále uvádí: „*Rozumnou mocenskou politikou je tedy rozvíjet ekonomické, intelektuální a vojenské zdroje území a populace a splétat je dohromady do stále pevnější sítě komunikace a komplementarity, založené na stále širší a dokonalejší participaci masy obyvatelstva... Když lidé hledají sebe sama, možná při tom najdou i svou národnost, a když hledají podobnost u svých bližních, možná znovu objeví souvislost mezi etnickou národností a schopností žít ve společenství.*“ (Deutsch, K. W., 2003, str. 70)

Jedním z autorů, kteří se snažili též o neutralitu pojmu „nacionalismus“, ale nebyli v tom vždy důslední, byl E. Gellner. V teoretické obecné rovině se snažil o mravně neutrální nehodnotící postoj, ale když šlo o konkrétní případy, nacionalismus v jeho podání byl

většinou zdrojem agrese, negativních postojů, sobectví a xenofobie. (Hroch, M., 2009)

Gellner dále spojuje nacionalismus s vytvořením moderních národů a vysvětluje okolnosti zrodu nacionalismu v sociálních, ekonomických a kulturních procesech – v industrializaci. Tento autor nepovažuje „*nacionalismus za probouzení národů k sebeuvědomění, ale za vynalézání národů tam, kde neexistovaly.*“ (Thompson, 2001, str. 76)

Naopak Elie Kedourie zastával jasný negativní postoj k nacionalismu jako k výmyslu intelektuální a politické elity a s tím souvisejícímu iluzornímu a umělému pojetí národa i národního státu. Elie Kedourie kritizuje principy nacionalismu, které mluví o přirozeném rozdělení lidstva na národy podle určitých charakteristik s vlastní národní vládou. Jazyk, rasa, kultura i náboženství jsou aspekty primordiální entity, národa. Kedourie upozorňuje, že současná rozmanitost světa neumožňuje klasifikaci národů, neboť „*neexistuje zřejmý a přesvědčivý důvod, proč by lidé, kteří mluví stejným jazykem, jejichž historie a situace se však jinak hluboce liší, měli tvořit jeden stát nebo proč by lidé, kteří sice mluví dvěma různými jazyky, jež však okolnosti svedly dohromady, jeden stát tvořit neměli*“ (Kedourie, E., in Hroch, M., 2003, str.105-106)

V předchozí kapitole jsem se zmínila o Kohnově dichotomii nacionalismu. Vysvětlila jsem základní principy této teorie a pro snazší uchopení jsem oba nacionalismy, jak liberální (demokratický, pokrokový), tak reakční, vložila do tabulky. Tyto dva nacionalismy jsou ve své postatě svým vzájemným protipólem, a tudíž se v ničem neshodují. Pro svoji kontroverzi si získala Kohnova dichotomie mnoho sympatizantů i odpůrců. Často byla kritizována za svojí neobjektivnost a za to, že byla opakovaně využívána pro politické účely. „*I když on sám svoji původně striktně západovýchodní diferenciaci modifikoval, jeho představa o protikladu pokrokového, demokratického národního vědomí či nacionalismu „západního“ a reakčního, zaostalého nacionalismu „východního“ se objevovala ve službách politické aktualizace stále znovu nejen v publicistice, ale také v odborné literatuře.*“ (Hroch, 2009, str. 31) Příkladem může být

například Liah Greenfeldová, která bez odkazu na Kohna tuto dichotomii rozšířila do celosvětových měřítek. Podle ní je nejpokrokovějším typem nacionalismu občanský a individualistický koncept americký, zatímco reakční a nebezpečný nacionalismus nadále patří Východu- Německu a hlavně Rusku. (Hroch, M., 2009) I v tomto případě bych silně polemizovala o čistě vědeckém pohledu na „věc“. Teorie Liah Greenfeldové se totiž jeví spíše jako nástroj politických zájmů.

Jak už víme, na nacionalismus se dá koukat mnoha pohledy. Jsou tací autoři, kteří nazírají na tento jev čistě negativisticky, jiní jej považují za pozitivní, stmelující prvek společnosti. Další vytvářejí kategorie či se snaží, leč občas neúspěšně, o neutralizaci tohoto pojmu.

Nacionalismus by se dal zkoumat i jiným způsobem. Existuje přístup, který je mi do určité míry nejsympatičtější, a to přístup, který se nejbližší podobá holistickému neboli celostnímu pojetí. To se snaží o nazírání na věc nejenom z jednoho pohledu, ale chce pojmut jev, systém či věc více uceleně.

Jedním z autorů, který se snažil, ne holisticky, ale spíše diachronně nahlížet na nacionalismus, byl T. Schieder. Ten roku 1956 navrhl teorii, která považuje nacionalismus původně za pokrokový a tvořivý faktor, ale s postupem času se projevila jeho destruktivní stránka.

Podobným způsobem propojil periodizaci a typologii již roku 1945 E. H. Carr. Rozdělil Vývoj nacionalismu do tří fází:

- 1. fáze: do roku 1789 – Nacionalismus byl čistě záležitostí intelektuální elity.
- 2. fáze: do roku 1870 – Národní myšlenka se demokratizovala.
- 3. fáze: Národní myšlenka se „socializovala“ a vytvořila si agresivní vztah k okolí. (Hroch, M., 2009)

Každá mince má svůj rub a líc. Tento fakt si uvědomuje i velká část autorů píšících o národu a nacionalismu. Například Etienne Balibar nachází klady nacionalismu v přispívání k budování státu a celkově

pospolitosti, je tolerantní a založený na lásce k lidem, zatímco záporný nacionalismus spočívá v jeho expanzivě, netolerantnosti a nenávisti vůči jiným nacionalismům. (Balibar, E. in: Hroch, 2009) V podstatě to, co je pozitivní uvnitř skupiny, je negativní navenek. Vytváří se zde určitá polarita vlastnosti nacionalismu, která se odvíjí od směru působení. Tolerance, láska a budování pospolitosti směrem dovnitř a netolerance, nesnášenlivost a expanzivita směrem ven. (pozn.: nacionalismus je přirozený.)

Podobně se o nacionalismu vyjadřuje L. Snyder, který podotýká, že nacionalismus může být „*stejně tak morální jako nemorální, právě tak kladný jako záporný, lidský jako nelidský*“ (Snyder, L. in Hroch 2009, str. 32)

4. Národní identita

Nezbytnou součástí této diplomové práce je uchopení termínů, které jsou obsaženy již v samotném názvu. K tomu, abychom se k nim vůbec dostali, bylo naší povinností se nejprve „vypořádat“ s pojmy národ a nacionalismus. Poté, co jsme tento úkol v minulých dvou kapitolách splnili, můžeme přejít k termínům jako je identita, kolektivní identita, národní identita, emigrace, historická perspektiva emigrace, kulturní šok. aj.

4.1. Identita

Identita člověka je celkem zaběhlý pojem nejen ve společensko vědních diskuzích, ale i v běžné komunikaci. Nejčastěji se tímto termínem zabývá psychologie, sociologie či kulturní a sociální antropologie. Ta chápe identitu člověka jako prožívání toho, čím jedinec je, prožívání sebe sama. Jde tedy o prožívání vlastní autenticity, jedinečnosti a konzistentnosti v čase a prostoru.

V širokém spektru humanitních věd se můžeme setkat s mnoha přístupy a teoretickými koncepty identity. Je důležité zmínit, že se jednotlivé přístupy liší v mnoha oblastech od terminologie až po hloubku zpracování daného problému. Společným tématem všech těchto teorií je však „sociálnost“ osobní identity. Základním poznatkem, který je v teoriích identity totožný, je fakt, že vývoj osobnosti člověka je neoddělitelný od interpersonálních vlivů. Správné zachycení identity je možné pouze s přihlédnutím ke společenským vlivům, které na člověka působí.

V následující části uvedu stručný přehled jednotlivých teorií identity, abychom se seznámili s pojmy, vztahy a teoretickým rámcem naší práce.

4.2. Význam pojmu identita a přehled jednotlivých teorií

Původní význam slova identita znamená totožnost, stejnost jedince v čase a za všech okolnostech. Synonymem pro tento pojem se uvádí i osobnost, individualita, situace, kdy člověk je sám sebou, nikoliv někým či něčím jiným.

V dnešní době vyjadřujeme slovem identita více charakteristik současně, například vlastní autenticitu, integritu, kontinuitu, relativní stejnost v čase, sebeidentifikování, definování jinými, odlišnost od jiných, uvědomění si dané odlišnosti a afiliaci s lidskými společenstvími. (Bačová, V. in: Výrost, J., Slaměník, I., 2008) Pojem identita v současnosti může vyjadřovat i hrdost, čest, důstojnost a respekt, v určitých případech i pojem, od kterého se odvozuje určité jednání a chování člověka či skupiny. (Bačová, V. in: Výrost, Slaměník 2008)

Definice pro tento termín je mnoho, leckdy se však tyto definice značně liší, ba dokonce si protirečí. James D. Fearon, kterého cituje i V. Bačová ve své publikaci, podotýká, že: *„vzdor tomu, že badatelé v různých vědních oborech usilují identitu vysvětlit nebo usilují pomocí identity vysvětlit mnohé další jevy, Pojem sám zůstává záhadou.“* (Fearon, J. ,D. ,1999 in Bačová, V., 2003, str. 111) K tomu, abychom mohli s tímto pojmem vědecky operovat, měl by být pojem co nejvíce jednoznačný a neměl by být pouze „prázdnou nádobou“. R. Brubacker a F. Cooper se proto k situaci ohledně významu slova identita vyjadřují do značné míry kriticky: *„komplexnost, nepřesnost, různorodost až protikladnost pojmu identita vede k tomu, že tento pojem už neplní úlohu analytického nástroje.“* (Brubacker, R., Cooper, F., 2000, in Ibid.: str. 112) Brubacker s Cooperem dále rozdělují koncepce identity na „slabé“ a „silné“. Silné koncepce identity vycházejí z původního významu tohoto pojmu, tedy z určité neměnnosti a danosti. Každý člověk by měl mít vlastní identitu, či by ji měl alespoň hledat. Identitu by měla mít i každá skupina či národ. Měla by být automatická, někdy však nevědomá, mylná či falešná. *„Kolektivní identita by měla být založena na silné skupinové příslušnosti, homogenitě, ostré hranici mezi my a ti druzí.“* (Brubacker, R., Cooper, F. 2000, in Ibid.:

str. 112) Slabé koncepce se oproti tomu vyznačují odklonem od původního vnímání slova identita, považují totiž identitu za proměnnou časem, místem, situacemi a okolnostmi. Brubacker a Cooper podotýkají, že: „*v posledních letech se o identitě skoro automaticky píše jako o nestabilní náhodné, roztržité, konstruované a dohodnuté. Tyto přívlastky spíše reprezentují určitý postoj, nikoliv analytický pojem použitelný k vysvětlení*“ (in Brubacker, Cooper, 2000, in Ibid.: str. 112)

4.3. Vymezení identity

Identita člověka se dá zkoumat ze třech různých pohledů:

1. intrapersonálního
2. interpersonálního
3. sociálního

4.3.1 Intrapersonální rámec identity

V interpersonálním rámci sebedefinování je identita chápána jako „jádro osobnosti“. Je založená na pocitu totožnosti sebe a na prožívání vlastní kontinuity. Toto vědomí vlastní totožnosti je stálé a je nezávislé na plynutí času, společenských změnách a změnách v sociálních rolích. Můžeme tedy říct, že identita v tomto ohledu obsahuje integrující potenciál Já, tedy vlastně znamená uvědomování si své psychické kontinuity a změny zároveň.

Na intrapersonální úrovni jsou obsahem identity znaky, kterými se jedinec liší od ostatních stejně jako znaky, které má s ostatními společné.

4.3.2 Interpersonální rámec identity

Identitu v tomto rámci odvozujeme od uvědomění si, kdo jsme a kdo budeme ve vztahu k ostatním. Je nutné si uvědomit, že jedinec ve společnosti nevystupuje stále v jedné roli, ale současně zastává takových rolí několik.

Proces, který v tomto případě identitu utváří, je identifikace se sociálními rolemi. Tato identifikace zahrnuje mnoho dílčích procesů od

přijetí sociální role, vyrovnání se s novou popřípadě změněnou rolí, osobní zainteresovanost v roli a využívání role v sebeprezentování.

4.3.3 Sociální rámec identity

Tento rámec je důležitý z důvodu pochopení pojmu „národní identita“. Člověk svým narozením nebo volbou patří k větším či menším sociálním skupinám. Jeho příslušnost a postoje k takovéto sociální příslušnosti jsou předmětem sociálního rámce identity.

U procesu identifikace se s takovouto sociální skupinou je nutné si uvědomit, zda si jedinec příslušnost vybral sám nebo je k určitému společenství zařazen na základě původu nebo proti své vůli ostatními. Tento fakt pak hraje zásadní roli v přijetí dané sociální identity. (Ibid.)

4.4. Teorie identity

4.4.1. Teorie sociální identity - H. Tajfel

Tato teorie je založena na úsudku autora, že identita jedince je složená ze dvou částí, personální identity a z identity sociální, která je důležitým prvkem v naší práci.

Personální identita je vnímaná jako systém přesvědčení o svých vlastnostech a schopnostech.

Sociální identita je chápána Tajfelem jako *„aspekt sebepojetí jedince odvozený od poznání svého členství v sociální skupině nebo skupinách spolu s hodnotou a emocionálním významem spojeným s tímto členstvím“* Tajfel (Tajfel, H. ,1981; in: Ibid.: str. 117).

Jednotlivci jsou silně motivováni udržet si silné sebehodnocení jak skupinové, tak osobní.

Tajfel se zabývá právě motivací udržet si pozitivní sociální identitu respektive vysoké skupinové sebehodnocení. Toho je možné dosáhnout například:

- Snížením hodnocení jiných skupin, aby „ta naše“ dopadla v porovnávání lépe.

- Vybrat si pro porovnávání „slabého soupeře“.
- Porovnávat se ve vlastnostech, ve kterých vynikáme.
- Snažíme se dostat do skupiny s vyšším skupinovým sebehodnocením.
- Distancování se od skupiny s nízkým sebehodnocením.

Mnoho empirických výzkumů již v minulosti ověřilo předpoklad motivace k pozitivní sociální identitě. Výsledky naznačily, že v každém meziskupinovém porovnávání i přestože jsou například hranice mezi skupinami takřka bez hlubšího významu a skupiny jsou bez jakékoliv dějinné rivality, dochází k nadhodnocování vlastní skupiny. Tímto faktem vysvětluje teorie sociální identity předsudky a diskriminaci vůči členům jiné skupiny jako fenomény vzniklé v potřebě udržet si pozitivní sociální identitu.

Podle této teorie je sociální identita základem skupinového chování. *„Proces, kterým je sociální identita spojená meziskupinovými a vnitroskupinovými fenomény, byl nazván sebekategorizace.“* (Turner, V., 1978 in Ibid.: str. 117)

4.4.2. Etnolingvistická teorie identity – H. Gilles

Tato teorie se zakládá na významu jazyka jakožto předpokladu pro vznik skupinové identity. Gilles (1977, in Ibid.)

Autor tohoto pojetí určuje skupiny podle míry „skupinové vitality“. Tento termín vyjadřuje schopnost skupiny působit jako rozdílná a čínorodá skupina v prostoru, kde se vyskytují i jiné skupiny. Skupinová vitalita se dá dle autora posuzovat pomocí tří faktorů:

- Statusové faktory vyjadřují ekonomickou, politickou a lingvistickou prestiž.
- Demografická síla znázorňuje počet členů, jejich koncentraci a přírůstek, mortalitu aj.

- Institucionální podpora a faktory kontroly zobrazují reprezentaci skupinového jazyku v médiích, vládních institucích a v procesu vzdělávání.

V rámci snahy o pozitivní sebehodnocení a pozitivní sociální identitu mohou členové jednotlivých etnolingvistických skupin vytvářet různé strategie, mezi které patří kupříkladu strategie mobility. V případě nízkého sebehodnocení se snaží o členství v jiné skupině, a tudíž pro úspěšnou asimilaci je nezbytné zvládnout jazyk dané skupiny. Tento problém popisují respondenti v rozhovorech, a proto se mu více věnuji ve druhé části diplomové práci.

Pro vysvětlení souvislostí mezi příslušností ke skupině, identitou a jazykem popsal autor této teorie dva faktory. Jedná se o vnímání skupinové hranice a vícenásobné skupinové členství, například silné a málo propustné hranice vytvářejí výraznou etnolingvistickou identifikaci. Míra etnolingvistické identifikace je též odvozena od počtu skupin se kterými se jedinec může identifikovat. Se zvyšujícím se počtem takových vztažných skupin pak identifikace klesá. (Galles, H. in Ibid.)

V souladu s autory S. Strykerem a H. Tajfelem můžeme na závěr této kapitoly tvrdit, že sociální role a příslušnost jednotlivců ke skupinám jsou tradičními charakteristikami, pomocí kterých jedince identifikuje okolí a pomocí kterých se identifikuje také on sám. Při výzkumu identity se proto mnoho autorů opírá právě o skupinovou příslušnost a sociální role jednotlivce.

4.4.3. Sociální identita a členství ve skupině

Identifikace k nějaké skupině přirozeně vytváří vymezení se vůči nečlenům dané skupiny. Vzniká tak subjektivně pociťované „My“ a „Oni“. Tato binární opozice je základní lidskou vlastností, pomocí které si člověk kategorizuje svět a je schopen se v něm orientovat.

Skrze kategorizaci můžeme lépe chápat i sami sebe. Naše členství ve skupině je úzce spjato s naším vědomím vlastní identity.

Jenkins se k problematice skupinové, respektive kolektivní identity vyjadřuje takto: „*Důležitou, ba fundamentální roli hraje koncept hranice, na které se kolektivní identity utvářejí. Na této (imaginární) hranici se odehrává „interní – externí kolektivní identifikace“: člověk se skrze definiční znaky skupiny vymezuje jako její člen a zároveň rozpoznává znaky, které jej odlišují od členů jiných skupin.*“ (Jenkins, 1996 in Štětka, 2001, str.)

4.4.4. Kulturně - společenské podmíněnost identity

Je evidentní, že příslušníci jedné společnosti se definují a prezentují jinak než příslušníci společnosti jiné.

Na základě tohoto zjištění vypracoval Hoare teorii kulturní relativity identity. „*Kulturní relativita identity vyjadřuje, že nejen kulturní obsah identity, ale i formy jejího dosahování (tedy procesy identity) a její fungování se v rozdílných kulturách liší.*“ (Hoare, 1991, in Bačová, V., 1997)

Můžeme říci, že sebedefinování je závislé na sociálním kontextu. V západní kultuře se často setkáváme s výrazným individualistickým typem sebepojetí, oproti tomu jiné kultury zdůrazňují vzájemné propojení lidských bytostí.

Jak už jsem výše zmínila, v západní kultuře se často setkáváme s filozofií založenou na individualismu. Hlavními atributy člověka jsou jedinečnost, nezávislost a autonomie. Chování každého člověka je chápáno jako důsledek jeho vnitřních vlastností a podle toho je také jedinec identifikován a charakterizován. Člověk se díky tomu vždy staví do opozice k ostatním lidem či sociálnímu prostředí.

Opakem tohoto přístupu je princip vzájemného propojení lidských bytostí. Za hlavní aspekt v osobním, individuálním životě je považován prožívaný vztah mezi člověkem a ostatními. Člověk tedy vychází a formuje svoji identitu ze vztahů, které kolem sebe má. Tento formotvorný proces je pojímán více kolektivně, společensky. V některých případech lze dle Markusové a Kityamy (1991, in Bačová, 1997) říci, že kulturně ovlivněné sebekonstruování může ovlivnit až určovat individuální zkušenost. Zasahuje do průběhu prožívání, poznávání, emocí a motivace. Člověk se

zde identifikuje na základě vztahu s ostatními. Jedná se zde o schopnost přizpůsobení se, sebezapření a schopnosti udržovat „harmonii“ v sociálním kontextu. Tento přístup je typický ve východních kulturách. Ne však již v moderních městech, kde je na ústupu a nahrazuje jej západní individualistický přístup. Zároveň to neznamená, že v západní společnosti se vyskytuje individuální přístup v čisté podobě, člověk je utvářen společností, prochází procesy socializace, kdy přejímá hodnoty dané společností, ty jej formují a následně při změně prostředí jedinec tyto sociální vzorce musí vyměnit a učit se vzorcům jiným.

4.4.5. Identita a společnost v historické perspektivě

Stejně tak jako je pojetí identity společensky či kulturně podmíněno, liší se i v průběhu dějin. Například srovnáním středověké a moderní společnosti z tohoto pohledu se zabýval R. F. Baumeister (Bačová, V., 1997). V rámci dlouhodobých výzkumů dokazuje, že se středověká společnost vyznačovala spíše pasivním a stabilním procesem přijímání identity. Ta se v tomto případě odvíjí od sociálního zařazení a od rodiny, do které se člověk narodil. Tento přístup je známý ještě dnes v Indii, kdy i přes zrušení kastovního systému lidé stále fungují a identifikují se skrze příslušnost k určité kastě. Tím, že ve středověkých společnostech byla identita přijímána převážně pasivně a byla předem dána, nebyl problém se sebeidentifikováním.

Zcela jinak je tomu v moderní společnosti, kdy je podle Baumeistera vlastní identita spíše procesem rozhodování. „*S růstem kulturní rozmanitosti ve společnosti, politickým pluralismem a zvýšenými možnostmi jednotlivce vybrat si své postavení nebo roli se sebedefinování stává problémem.*“ (Berzonsky, 1990 in Bačová, 1997). Životy lidí v moderní společnosti jsou mnohem více korigovány samotným jedincem, lidé mají mnohem větší možnost ovlivňovat svůj život, provádět nezávislé volby a dosahovat více mnohočetných identit v porovnání se společnostmi v historii. Tento fakt ale často vede k chaosu ve vnímání svých identit či ke konfliktu některých z těchto identit.

4.5. Národní identita

A nyní už se dostáváme k samotné národní identitě. Národní identita spadá pod kategorii „*kolektivní identita*“ a spolu s dalšími formami sociálních identit přispívá k sebeidentifikaci jedince. Je úzce spjata s národem a stejně jako existuje dvojitá pojetí národa, je i národní identita pojímána buď jako reálná entita, která je odedávna daná (viz 1.kapitola, část o primordialismu), nebo jako sociální konstrukt, vytvořený v souvislosti s tím, jak se moderní společnosti začaly organizovat do podoby států, na jejichž území žijí konkrétní národy. V tomto případě by se dala národní identita charakterizovat jako „*institucionalizovaná kulturní a politická forma*“ (Brubaker, R., in Hroch, M., 2003, str. 385).

Během vytváření kolektivní čili i národní identity vznikají v rámci různých interakcí znaky podobnosti členů dané skupiny, tyto znaky existují vždy jako protipól znaků jiných skupin.

„Národní identita, stejně jako všechny ostatní identity, je vždy konstruována jako opozice vůči těm, které vnímáme jako ty druhé.“ (Cohen in Holý, 2010, s. 13)

Žádný národ se tedy nezabývá jen svým národním charakterem, ale věnuje se také zkoumání národního charakteru jiných národů. Identita znamená, že jsme jiní než ostatní, že se od nich odlišujeme a vůči nim vymezujeme. Národní identitu však nelze vytvořit bez občanské statečnosti, neboť pasivní národ oslabuje i identitu osobní. (Krejčí, 1993, str. 17 - 34)

Jednou z důležitých vlastností, která je podle Eisenstadta a Giesena zásadní při vytváření a udržování národní identity, je solidarita. Ta je přirozeným tvůrcem předcházejícího bipolárního členění skupin na „my“ a „ti ostatní“. Pro vznik solidarity a důvěry v kolektivitu je zásadní, aby alespoň na určité úrovni existovala rovnost mezi jejími příslušníky. Na základě takto definovaných znaků jsou pak pomocí symbolických kódů rozlišovány konstruovány hranice definující, co je uvnitř dané skupiny (in-groups, „my“) a vně dané skupiny (out-groups, „oni“) (Eisenstadt, Giesen, in Hroch, 2003).

Národní identita se dále definuje společnou historií, jednotným jazykem, územím, společnými sociálními a hospodářskými institucemi, vládou, společnou vírou, relativně shodnou hodnotovou orientací příslušníků národa, sebeuvědoměním a společnou vírou v růst národa v budoucnosti. (Krejčí, 1993, str. 17)

4.6. Vývoj české národní identity

4.6.1. První etapa vytváření národní identity

Období první etapy vzniku národní identity se datuje přibližně od 70. et 18. století. V tomto období byli Češi považováni za císařovy poddané a čeština pouze jako jazyk či nástroj ke komunikaci se služebnictvem či. (Hroch, M., 1999b)

V době, kdy český jazyk dospěl téměř k zániku, začaly vznikat osvícenské aktivity, mezi něž patřila i revitalizace jazyka a kultury etnik či podrobených národů.

Osvícenství znamenalo nástup identity národní oproti do té doby převažující identitě náboženské. (Rak in Pynsent, 1996)

Obrozenci vytvořili známé obrany jazyka, které se snažily český jazyk obhajovat a oslavovat. Tyto obrany byly však značně nekonkrétní a odrážela se v nich spíše nejistota než vlastenecké sebevědomí. I přestože vyhlídky na obnovu českého jazyka byly mizivé a někteří obrozenci byli v rámci těchto snah hodně pesimističtí, aktivity a prezentace cílů české intelektuální obrozenecké elity byly o dost konkrétnější a jasnější. Zvýšil se počet vydaných publikací psaných v češtině, vydávaly se slovníky a učebnice gramatiky, byly snahy o kodifikaci a intelektualizaci českého jazyka. Významnou složkou v revitalizaci jazyka byla periodika. Prvním z obrozenců, kterému došlo, jak důležité jsou noviny a časopisy pro zprostředkování vazby mezi českým čtenářem a veřejnou sférou byl Václav Matěj Kramerius. Touto cestou se výrazně zvýšil zájem o český jazyk a postupně nastávalo krůček po krůčku znovuzrození české národní identity. Další cestou, jak obnovit český jazyk se stalo divadlo. První bylo otevřeno Nosticovo divadlo, poté Bouda na Koňském trhu, jejíž soubor se

po zbourání Boudy přesunul do budovy U Hybernů. Představení získávala na oblibě, v Nosticově divadle se hrály hry určené vzdělanějším vrstvám, v Boudě se předváděly i méně náročné žánry. Byl to nenáročný a pro prostý lid, kvůli časté ngramotnosti, výborný způsob, jak dosáhnout daného jazykového obrození. (Hroch, M., 1999b)

4.6.2. Druhá etapa vzniku národní identity

V druhé etapě zrodu české národní identity, která se datuje přibližně od roku 1815, čeští vlastenci začali vkládat do svých snah i politické otázky. Tento moment byl významným posunem, který můžeme charakterizovat jako začátek snah získat co největší okruh lidí pro českou národní identitu. Již se formovaly skupiny přívrženců přeměny v moderní národ. Zvýšila se výrazně vydavatelská činnost časopisů a mezi Čechy se začala pomalu rodit čtenářská obec, rostl také podíl laických čtenářů. Navyšoval se i počet česky píšících autorů, což způsobilo rozvoj komunikační sítě mezi autory a čtenáři, což se ukázalo jako další důležitá skutečnost pro formování vlastenecké obce.

Postupně se dostávala čeština i do škol, buď jako předmět vyučovaný na gymnáziu nebo jako vyučovací jazyk na hlavních školách. Jeden z hlavních argumentů byl, že je potřeba vychovat duchovní, kteří by působili na výchovu českých poddaných. Pokud měl být jazyk tmelícím prvkem národa, bylo zapotřebí, aby si všichni příslušníci osvojili jeho spisovnou podobu. Byla navržena i reforma školství, aby se čeština stala pro česky mluvící povinným vyučovacím jazykem. (Hroch, M., 1999b)

4.6.3. Třetí etapa vývoje české národní identity

Česká národní identita se zformovala asi od poloviny 40. let 19. století do konce 80. let 19. století. Zřetelný je obrat směrem od zahledění se do minulosti směrem k realitě. (Rak in Pynsent, 1996)

Jazyk byl již oživen a nyní vyvstaly snahy o prosazení češtiny v politice. Po roce 1848 byla již česká identita vytvořena. Jiří Rak k tomu říká: „*Čechem je ten, kdo česky mluví a jeho domovem jsou země Koruny*

české jako celek, proces vytváření české identity je tak dokončen ztotožněním identity politické a nacionální.“ (Rak in Pynsent, 1996, str. 9 – 10)

Po první světové válce v roce 1918 dosáhlo obrození svého vyvrcholení vznikem Československé republiky.

Češi vnímali svůj stát jako obnovu české státnosti, která byla více než tři sta let pod nadvládou Habsburků. (Holý,L., 2010)

4.7. Česká národní identita v současné době

V této podkapitole bych se chtěla zaměřit na současný stav národní identity. V poslední době se často hovoří ve společnosti o faktu úpadku národní identity či vlastenectví. Známostou větou, která prošla skoro všemi ústy, je že si Češi uvědomují svoje češství, až ve chvílích mistrovství světa v hokeji, při mezinárodních fotbalových zápasech popřípadě, když nějaký Čech či Češka vyhraje medaili na olympiádě. V roce 2001 proběhl výzkum pod Centrem pro výzkum veřejného mínění názory a postoje veřejnosti týkající se české národní identity. Výzkum je rozdělen do pěti částí na jednotlivé faktory ovlivňující národní identitu, na území, vlastenectví, národ, jazyk a historii. My se v rámci našeho výzkumu zaměříme pouze na tři z nich a to na území, jazyk a vlastenectví.

Území

Z výše uvedeného výzkumu vyplývá, že pokud si mohli lidé v České republice vybrat zemi, ve které chtějí žít, většina lidí by zvolila Českou republiku

- rozhodně ano - 39,8 %
- spíše ano – 34,5 %
- spíše ne - 14,1 %,
- rozhodně ne – 4,2 %
- neví – 7,4 %

Dále bylo zjišťováno, zda mají lidé nejbližší vztah k vesnici, městské části, ve které žijí, k městu, k regionu, k České republice nebo k celé Evropě. Zde se vyskytují rozdíly mezi Čechy a Moravany.

Pro lidi z Čech je nejdůležitější vztah k celému území České republiky

- vazba k celé ČR - 36,1 %

- vazba k vesnici či čtvrti - 28,3 %
- vazba k městu - 27,8 %
- vazba k regionu - 22,4 %

Pro Moravany je naopak nejbližší vazba k vesnici či čtvrti.

- vazba k vesnici či čtvrti - 36,5 %
- vazba k České republice - 30,2 %
- vazba k regionu - 29,5 %
- vazba k městu - 28,2 %

Nejméně blízký vztah mají podle odpovědí lidé k Evropě

- Češi - 16,1 %,
- Moravané - 18,2 %.

Jazyk

Převažujícím mateřským jazykem je na území České republiky čeština (96,8 %). Kromě zmíněného českého jazyka byly hodnoty ostatních možností minimální.

Dále se průzkum zaměřil na to, jakými jazyky spolu lidé doma hovoří se svými blízkými, jen málokdo zaškrtl jiný jazyk než češtinu.

Vlastenectví

Respondenti měli za úkol vybrat výrok, který podle nich nejlépe vyjadřuje jejich názor, co pro ně znamená pojem vlast. Nejvíce lidí se přiklánělo k výroku, který říká, že „vlast je hodnota, pro kterou je v případě nutnosti nezbytné i obětovat“.

- všichni – 57,1 %
- Češi – 62,5 %
- Moravané – 48,7 %

V případě napadení by byla ochotna bránit zemi nadpoloviční většina respondentů.

rozhodně ano – 19,7 %

spíše ano – 31,6 %)

Výrazně větší ochotu bránit zemi vyjádřili muži, kteří zaškrtili odpověď „rozhodně ano“, nebo „spíše ano“ ve dvou třetinách případů. (<http://www.cvvm.cz>)

4.8. Kulturní šok a jiné psychické a kulturní nesnáze v emigraci

I přes veškerý strach se mnoho lidí kvůli touze žít ve svobodné společnosti uchýlilo k rozhodnutí opustit svoji zemi. Po náročných přípravách, rozloučení se s rodinou, přáteli a vším, na čem jim doposud záleželo, došlo na samotný odchod. V některých případech proběhl velmi dramaticky někdy až tragicky.²

Již na samotném počátku zažívali tito lidé trauma, které je mohlo doprovázet po celý život, útěk, ztráta příbuzných či přátel, potupa a ponížení, které museli zažívat, aby se dostali na druhou stranu, často zažívali ambivalentní pocity, radost z nově nabyté svobody, na druhé straně smutek, strach z cizího.

„Konfrontace s cizí společností, jejíž normy, hodnoty a způsoby chování se odlišují od těch vlastních, ve které se projevují jiné formy lidských vztahů, nepsané zákony a symboly, jiná řeč, jiný pracovní rytmus, jiný vztah k času, jiný vztah lidského a společenského prostoru je mocný útok na kulturní identitu imigranta.“ (Frigessi - Castellnuovo, D., Risso, M. in Brouček, S., a kol. 2001)

Tato realita může silně otrást s psychikou člověka a na dlouhou dobu jej vyřadit s běžného fungování. Jedinec se najednou nemůže o nic opřít, vše je pro něj mnohem těžší a hůře uchopitelné. Může tak již na samém počátku vzniknout trauma, které značně zhorší celou, už tak složitou, situaci.

² Způsoby a průběh útěku ze země uvedu v následující kapitole.

S tímto problémem se setkávali lidé již od pradávna. V minulých staletích dokonce existovala diagnóza *nostalgie*, u níž nebylo ojedinělé následné úmrtí. Jedinec prostě zemřel steskem po domově. Jedná se „o šok odcizení, který pociťuje imigrant v té míře, v jaké se vzdaluje jemu známé kultuře a vzrůstá současně do kultury nové.“ (Ibid.: str. 120.) Těto problematice se v současné době věnuje celkem mnoho vědců zabývajících se migrací. Objevuje se i v literatuře, hudbě i výtvarném umění. Je to zásadní narušení způsobu nazírání na svět zrcadlící se v myšlení a činnosti člověka.

Zvykání si na nové prostředí je značně zatíženo tím, že *nové skutečnosti musí být interpretovány starými prostředky, protože nové nejsou k dispozici...emigrant je vystaven ohromnému náporu, jaký vyžaduje rychlá přeměna orientačního systému. Jinak jsou v rámci vyrovnávání s novou společností a jejími, poselstvími' chybné interpretace nevyhnutelné*“ Součástí kultury můžeme chápat totiž také vnitřní zkušenost, prožitek této zkušenosti a její interpretace, (Lewis in Volbrachtová, in Brouček, S., 2001, str. 121) a tak se pak stává kultura strukturovaným způsobem porozumění sobě samému a okolnímu světu. (Deveraux in Volbrachtová, in Brouček, S., 2001)

Svět se může lišit v pouhých malých detailech, těch je však tolik, že vytvářejí pestrou a rozměrnou mozaiku. Rozdíly najdeme všude a ihned. Nemusíme jezdit daleko, stačí se podívat k našim německým sousedům a již nás překvapí „jemné“ rozdíly, například v údržbě venkova a měst, v architektuře, ve vybavení bytu, ve výběru barev pro bytový interiér, v udržování čistoty uvnitř či vně svého domu. Odlišnosti najdeme i ve společenském životě, v přátelství, které plní podle určitých informátorů Libuše Volbrachtové (Ibid.: str. 121) trochu jinou roli. Jak v přátelství, tak ve společenském životě můžeme z výpovědí informátorů zaznamenat určité zklamání z jisté formality a odosobnění. Například nikdo prý nemůže přijít na návštěvu bez ohlášení, ideální je se ohlásit minimálně 14 dnů předem.³

³ Jiný informátor si posteskl, že i hudba, vnímání a produkování hudby je v Německu odlišné. „Nestane se Vám, že byste si zazpíval s lidmi v hospodě u stolu.“ (Ibis.: 122)

Pro lidi ze zemí, kde převládají mocenské režimy, je přátelství nesmírně důležité. Ve společnosti, kdy se nemůžete spolehnout na demokratický systém, kdy zažíváte šikanu a represi ze strany vládní moci, zastávají morální hodnoty, přátelství, důvěra a nezištná pomoc nenahraditelnou roli. Je pak těžké pochopit, že v jiných (demokratických a vyspělých) systémech je společnost více individualistická a spíše si udržuje určitý odstup. Již nenastává extrémní potřeba přátelství a solidarity, o to více pak vzniká požadavek na větší soukromí.

Někdy je paradoxně těžší se vyrovnávat s prostředím, které se na první pohled jeví jako velice podobné tomu, odkud jedinec přišel. Jinakost zprvu působí minimálně a člověk začne s větší důvěrou a otevřeností aplikovat svoje původní vzorce chování, často pak naráží na nedorozumění, o to víc se může nedorozumění či nepochopení druhé strany projevit, když si i ona druhá strana myslí, že jsou si komunikační partneři kulturně blízcí.

„Tyto takzvaně malé rozdíly z hlediska kultury představují určitou propast mezi hodnotovými orientacemi, které jsou základem každé kultury a projevují se právě v oněch modelech chování.“ (Volbrachtová, L., in Brouček, S., 2001, str. 122)

Americký antropolog E. T. Hall vidí základní rozdíly kultur v jejich vnímání času a prostoru, respektive každá kultura má určitou časoprostorovou orientaci. Existují kultury, které čas dělí. Ty uvažují polychronně, zatímco v jiných kulturách je čas dělen, jedná se tedy o monochronní způsob vnímání času. Tento rozdíl je bohužel v češtině těžko uchopitelný, ale můžu jej uvést na příkladu dvou odlišných popisů.

Lidé vyznačující se polychronním vnímáním a jednáním dělají více věcí naráz, nejčastěji v rámci rodiny a v okruhu přátel. Neidentifikují se tolik se svojí prací a dokáží být více flexibilní, rychle se rozhodnout či měnit plány podle daných okolností.

Zatímco lidé monochronního jednání kladou největší důraz na svoje zaměstnání, vše musí mít dostatečně dlouho dopředu naplánováno, plány se nemění, přátelské vztahy stojí vždy až za prací a povinnostmi, věci se

řeší jedna po druhé a v určitém okamžiku je možné se soustředit jen na jeden problém. (Ibid.: str. 123)

Příkladem může být výpověď dalšího informátora od L. Volbrachtové.

„Doma bylo možné se zastavit u přátel nebo známých bez ohlášení. Prostě když šel člověk kolem, mohl zazvonit a jen se tak zastavit na kafe, nebo jen tak. V Německu? To je nemožné, všechno musí být naplánováno alespoň 14 dnů dopředu.“ (Ibid.: str. 123)

Jedna informátorka naopak shledávala v tomto jiném přístupu k času i pozitiva.

„Když je domluveno nějaké setkání, nikdy není nutno čekat z důvodů nějakého zpoždění. Když se něco domluví, je možno se na to spolehnout. Němec neslíbí něco hned, ale když už, je to zcela jisté. To o Čěších říci nemůžeme.“ (Ibid.: str. 123)

I toto jsou rozdíly, které mohou vytvářet mezi lidmi problémy a nedorozumění. Nelze však říci, že se monochronní či polychronní způsob jednání dá aplikovat pouze na národy. Tyto rozdíly mohou být i lokálně, regionálně či historicky podmíněny.

4.8.1. Akulturace

Akulturace jako taková rozhodně není nový fenomén, právě naopak. Setkávání národů z jiných kultur se vyskytovalo již od počátku historie lidstva. Proces akulturace není spjat pouze s rozdílným pohledem na svět, ale též s tím, s jakou intenzitou si tento pohled daná kultura chrání a jaký vytváří postoj vůči nově přichozímu jedinci. Pokud se cítí daná společnost nadřazeně či se brání vpádu nových vlivů a tím i narušení jejich kolektivní identity, vnutí imigrantovi „negativní identitu“ a tím mu značně stíží se do dané společnosti zařadit. Jak píše Zdeněk Kabelka ve svém příspěvku na sympoziu „Emigrace a Exil jako způsob života“ *...psychické problémy migrantů: „integrace je vždy dvojitý proces, je to jak věc emigranta, tak přijímající společnosti.“* (Kabelka, M., in Brouček, 2001 str. 32)

Hlavními slovy vyjadřujícími akulturaci jsou „změna“ a „adaptace“. Existují dva přístupy ve zkoumání těchto procesů. Tradiční přístup říká, že kulturní změny postupují lineárně, od původního životního stylu dané kultury, přes určité přechodové stádium, k úplné internalizaci životního stylu jiné kultury. (Trimble, 2002) Jeden z mých respondentů tento jev popsal jako „bod zlomu“ (Respondent Michal B.)

Novější teorie naopak upozorňují na to, že proces akulturace neprobíhá lineárně a ani nemusí skončit zdárným završením. (Berry, J. W., 1980 in Trimble 2002)

John W. Berry je jedním z vědců, kteří se dlouhodobě zabývají akulturačními procesy. Forma akulturace se podle Berryho odvíjí od toho, jak jsou cizí a vlastní kultura hodnoceny. Podle této charakteristiky se dají rozlišit čtyři typy akulturace:

- Separace – V tomto případě člověk vnímá vlastní kulturu pozitivně a cizí zavrhuje, uvnitř kultury proběhne lokální a sociální izolace od obyvatel hostující země. Jedinec tedy žije s příslušníky vlastní kultury, izoluje se a vytváří si podmínky, které odpovídají jeho domácímu zázemí. Kontakt s příslušníky cizí kultury se vyhýbá.
- Asimilace – Toto je opačný případ, kdy vlastní kultura je odmítána a cizí kultura naopak ceněna. V takovéto situaci dochází k zavrnutí orientačního systému vlastní kultury a převzetí norem, hodnot a způsobu chování hostující společnosti.
- Integrace – V tomto případě jsou ceněny obě kultury, vzniká snaha spojit kompatibilní části obou kultur do nové jednoty.
- Marginalizace - Obě kultury jsou jedincem odmítány, nastane obecná lokální a sociální

izolace. Takové akulturační procesy mohou často vést k pocitům osamění, poruchám osobnosti a narušení vlastní identity. (Berry, J. W., 1963 in Schroll-Machl, 2005)

U akulturační strategie nejde pouze o přístup a strategiích integrujícího jedince. Tento proces je ovlivněn i společností, do které se jedinec začleňuje.

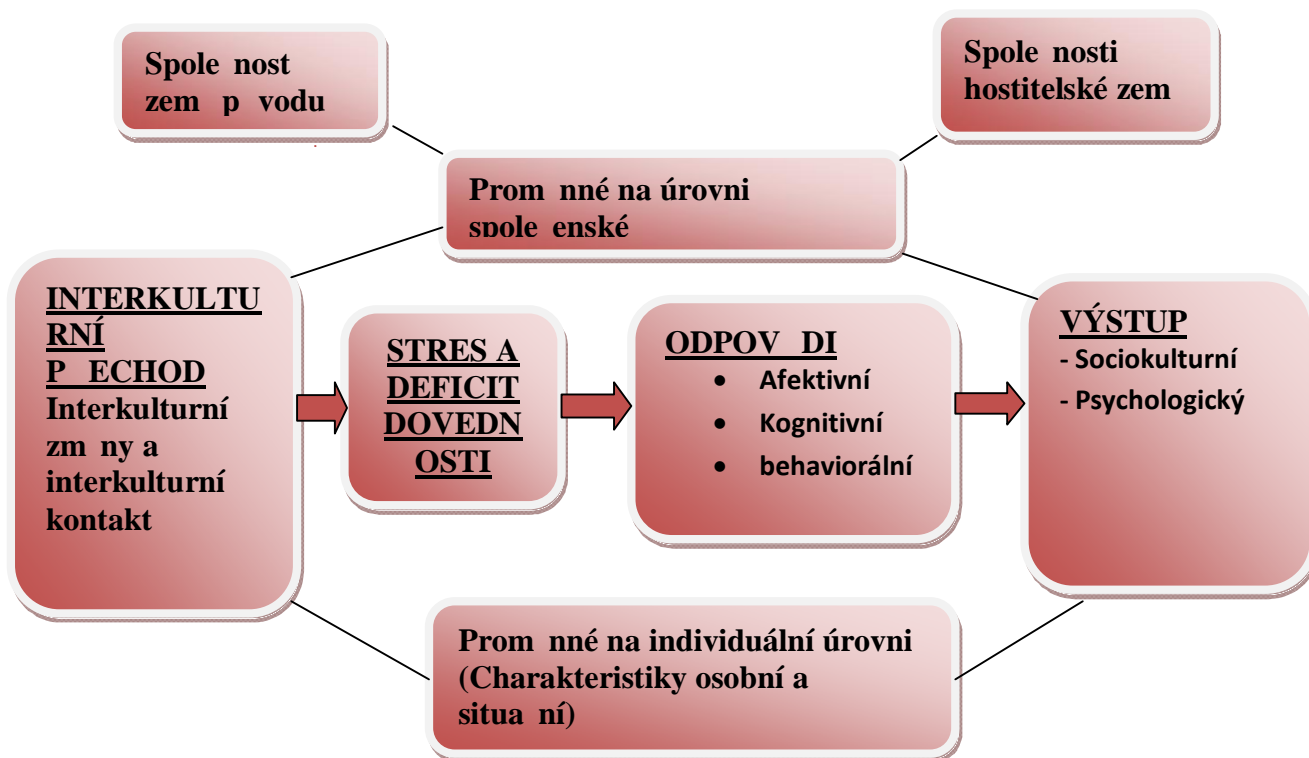
Pokud je společnost otevřená a multikulturní, nabízí jedinci prostor pro integraci a asimilaci. Naopak společnosti uzavřené a xenofobí mají snahu jedince vyčlenit. V mnoha případech díky tomu může dojít k již zmiňovanému kulturnímu šoku.

Jakým způsobem proběhne daná akulturace, záleží podle Berryho na několika faktorech.

- Jakou zvolí jedinec akulturační strategii. (Viz. motto jednoho respondenta výzkumného projektu. „*Čí chleba jíž, toho píseň zpívej.*“)
- Zda je prostor v hostitelské zemi k dané akulturační strategii.
- Z jaké společnosti jedinec pochází, jaký má tato společnost status a vážnost v hostitelské zemi.
- Do jaké míry je jedinec obdařen interkulturními kompetencemi
- V jaké fázi akulturačního procesu se zrovna jedinec nachází

4.8.2. Průběh akulturace

Schéma č. 1. Model akulturačního procesu (Ward et. al., 2003)

Hned v úvodu této kapitoly bych chtěla představit Wardův, Bachnerův a Furnhamův model akulturačního procesu. Na akulturaci zde badatelé pohlížejí jako na významnou životní událost, která vyvolává neobvyklé životní změny. Tyto změny mohou být stimulující a motivující nebo naopak matoucí a nemotivující. Málokdy jsou na tuto událost jedinci připraveni. I když například v dané zemi v minulosti byli, záleží na tom, jak dlouho a v jaké roli byli. Následující citace mé respondentky demonstruje nemožnost připravit se na danou situaci.

„Také je úplně něco jiného, když do dané země jedete na dovolenou, anebo když tam jedete žít. To mi také před tím nedošlo.“ (Respondentka Jarmila H.)

V některých teoriích je tato situace popisována jako akulturační stres (Berry), jinde jako deficit sociálních dovedností (akulturační model Ward a kol.). V každém případě tento stav vyžaduje určitou reakci,

odpovědi, jak pro řízení stresu, tak pro psychologické a sociokulturní dovednosti. (Ward et. al., 2003)

Jakým způsobem bude proces akulturace probíhat, záleží i na odlišnosti daných kultur.

Thomas (1993 in Nový, Schroll-Machl, 2005) vytvořil prototypický model, který se pokouší zachytit typický průběh akulturačního procesu. Skládá se z několika fází:

- Obavy spojené s vycestováním
- Ustoupení obav krátce po příjezdu z důvodu počátečního nadšení z nového prostředí a zážitků
- Zvykání si na nové vjemy a uvědomění si kulturní jinakosti, které jsou často vnímány negativně. Pokud je tato fáze intenzivní, může dojít ke kulturnímu šoku, kdy je akulturační zátěž nejvýraznější a nastává tudíž potřeba po návratu do vlastní kultury.
- Překonání krize, přizpůsobení se cizí kultuře a všimání si daleko více negativ vlastní kultury. Nastávají obavy z budoucího návratu do vlastní země.
- Po příjezdu do vlastní kultury obavy ustupují nadšení z návratu.
- Po odeznění tohoto bezprostředního nadšení se projeví problémy, které autor nazývá reintegrační krizí. Můžeme ji nazvat též neintegrační šok. I. Nový, S. Schroll-Machl (2005).
- Opět musí nastat překonání, až poté může dojít k znovuzачlenění do vlastní kultury.

Ne u každého jedince dojde k překonání všech fází akulturačního procesu. U mnoha respondentů v mém výzkumném projektu nedošlo k překonání akulturační popřípadě neintegrační fáze.

4.9. Reintegrační šok

Reintegrační šok můžeme charakterizovat jako kulturní šok z domácí kultury, jelikož v cizí kultuře si jedinec prodělal akulturační procesy, v jejichž důsledku došlo k určitému odcizení se vlastní kultuře.

V rámci neintegračního šoku nastává často u jedinců:

- změna hodnotové orientace a životních postojů
- odcizení od vlastní rodiny a přátel
- změna profesních a soukromých kompetencí

Průběh a intenzita neintegračního šoku závisí na několika faktorech:

- zkušenosti s pobytem v zahraničí
- kulturní odlišnost země působení
- délka pobytu v zahraničí

Dále je nezbytné zmínit osobní faktory, které mají též vliv na reintegrační šok.

- určité dispozice a osobnostní vlastnosti (mládí, sebevědomí, menší sklon k úzkosti a schopnost lehce navazovat kontakty)
- kontakt s domácí kulturou
- příprava na návrat
- plány a aktivity po návratu

(Nový, I., S. Schroll-Machl, 2005).

5. Česká emigrace a reemigrace v historické perspektivě

Území současné České republiky bylo již od pradávna zemí migrace, křižovatkou mezi Východem a Západem, hranicí mezi jižní Evropou i tou severní – migrace různými směry a různé intenzity. Nejvýraznější migrací byla po dlouhou dobu emigrace z českých zemí v době pobělohorské. V raném novověku patřila k nejpočetnějším emigracím v Evropě. Tehdy odcházeli lidé převážně z politických či náboženských důvodů. Další výrazná emigrační vlna, která zasáhla české země, byla v druhé polovině 19. století. Tehdy docházelo k převážně kolektivnímu vystěhovalectví do USA či jiných ekonomicky vyspělých zemí. Důvodem tedy byly převážně ekonomické pohnutky. Ve 20. století převažovala politická emigrace. Ať už

za Rakouska-Uherska, první světové války, během nacismu či po nástupu komunistického režimu lidé opouštěli české země. Cílem jim byla povětšinou západní Evropa, Severní a Jižní Amerika, Austrálie či Nový Zéland. I nyní můžeme zaznamenat určitý odliv převážně mladých lidí, ale již zde nepřevažuje politický důvod⁴, který byl hlavní příčinou v době první a druhé světové války a hlavně v době komunismu. Za první republiky odchodu do zahraničí velevy spíše ekonomické či jiné důvody (např.: psychické, kulturní, rodinné, pracovní aj.). Dokonce i podněty k odchodu v době komunismu se lišily v různých dekádách. Tak například v padesátých letech, šedesátých a začátkem 70. let emigraci zapříčinila spíše represe a šikana ze strany tehdejšího režimu, kdežto v době osmdesátých let nemůžeme říct, že by to byl pouze jediný důvod k odchodu, panovaly zde i důvody ekonomické a čistě osobní.

Účelem této kapitoly je shrnout zejména základní údaje o emigraci směrem na Západ po roce 1968.

Zaprvé musím podotknout, že přesné informace na toto téma neexistují. Existují pouze odhady, které se více či méně přibližují faktům, jež bychom rádi znali.

Co se týče počtu emigrantů po srpnové okupaci, data, která se nejvíce blíží přesnému počtu, můžeme například získat porovnáním základních demografických dat s běžnou demografickou evidencí, *tj. údaje o přirozeném přírůstku obyvatelstva a o povoleném zahraničním stěhování, s výsledky sčítání lidu.* (Paukertová, L., in Brouček, S., a kol., 2000) Tato metoda však není úplně přesná, jelikož pracuje pouze s ryzími čísly, ale už ne s konkrétními lidmi. V té době byla patrná i výrazná emigrace z Východu do Československa, takže se počet obyvatel neustále vyrovnával (tzv. určitý počet lidí emigroval na Západ a určitý počet imigroval do Československa).

Další možností, jak získat určité informace a nejen o počtu obyvatel, ale i konkrétních lidech, můžeme najít v archivech ministerstva vnitra.

⁴ pro politickou emigraci se vžil pojem exil, političtí emigranti jsou nazýváni často exulanti. (Brouček, S., 2000, str. 36)

Složky StB a jiné orgány pracující pro režim měly snahu vědět o každém člověku všechno, takže se většina vědců i ostatních lidí zajímajících se o informace z archivu velice divila, když po zpřístupnění dat, značná část informací chyběla. Je to způsobeno nejspíš tím, že záznamy ministerstva vnitra se vztahovaly spíše na případy vyšetřování než na emigranty a jejich rodiny.

Existuje však studie Milana Kučery „Populace České republiky, 1918-1991“, kde se uvádí, že „*v letech 1968-1989 údajně odešlo nebo zůstalo v zahraničí ilegálně 245 tisíc osob, z toho 104 tisíc hned v letech 1968-1969.* (Kučera, M., in Paukertová in Brouček, S. a kol., 2000). S počtem lidí, kteří emigrovali v období únor 1948 až srpen 1968, to pak činí téměř 500 tisíc osob. 90% veškeré emigrace v době komunismu proběhla ilegálně. Málokdo totiž dostal povolení k zahraničnímu odstěhování.

Určité procento občanů Československa však mohlo získat devizový příslib a výjezdovou doložku, které jim umožnili odjet samotným či s rodinou na dovolenou do zahraničí. Poslední téměř nejvýraznější emigrační vlna z Československa byla právě začátkem 80. let, kdy mnoho tisíc občanů Československa dostalo povolení výjezdu, odjelo do Jugoslávie a již se nevrátilo. Tehdy propukla benzínová krize, jež zapříčinila tuto poslední výraznou emigrační vlnu.

Lidé, kteří byli součástí benzínové emigrační vlny, byli vesměs mladí, vzdělaní lidé často mající již rodinu. Zajímavým faktem je, že to byli převážně děti z řad dělnického lidu. Podle výzkumu Otty Ulče to činilo 40 % a 38 % pak z rodin „bílých límečků“. Důvodů odchodu dle výsledků dotazníkového šetření, které již zmiňovaný Otto Ulč provedl v letech 1984-1985, bylo celé spektrum. Nejčastěji se však vyskytovaly důvody, které jsou typické pro lidi tohoto věku, a to například, že nechtějí, aby jejich děti musely vyrůstat v takovém systému, nebo že se nechtějí klanět mocným primitivům a poslouchat je, či že mají pocit bezmoci, nechtějí se nadále vystavovat vlivu primitivní propagandy aj. (Ulč, O., in Brouček, S., 2000)

To jak dlouhou dobu se rozhodovali k odchodu, bylo různé. Někteří lidé měli tento sen již od chvíle, kdy začali chápat svět, jiní měli na rozhodnutí pouze pár hodin. Vždycky to však byl zásadní krok v jejich životě. Ohromný krok do neznáma, kdy emigranti nevěděli, jak bude vypadat jejich nový domov, často neznali ani jazyk a místní poměry a hlavně vůbec nevěděli, zdali se někdy vrátí do své rodné země.

5.1. Srpnová emigrace z historické perspektivy

„Zákon č. 241/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky ods. č. 40.“

„Neoprávněné opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu.“

„Československý občan, který v úmyslu poškodit zájem republiky opustí neoprávněně území republiky nebo ve stejném úmyslu neuposlechne výzvu úřadu, aby se v přiměřené lhůtě, kterou mu úřad určí, na území republiky vrátil, bude potrestán pro zločin těžkým žalářem od jednoho do pěti let.“ (Brouček, S., Grulich, T., 2009, str. 106)

6. října 1948 byl poprvé v historii našeho národa posuzován ilegální přechod hranic jako trestný čin s nejvyšším trestem odnětí svobody.

Nebylo ojedinělé, když soud přiřkl emigrantovi či uprchlíkovi vyzvědačství, ba dokonce velezradu a daného jedince by čekal po návratu nebo při chycení na hranicích trest smrti. Někdy bohužel nedošlo ani k soudu a uprchlík byl nelidsky popraven na samotných hranicích. Pokud vůbec proces proběhl, stala se z něj veřejná „fraška“, která měla svoje přesně stanovené role. Diváci měli pohrdat obviněným a novináři například byli přesně instruováni, jak a koho se mají ptát. Slovo většinou nedostala strana obviněného, nýbrž *„dělníci a úderníci z továren a dolů.“* (Ibid.: str. 107) Žurnalisté procházeli těžkou cenzurou a byly jim dány přesné pokyny, co mají následně do novinového článku napsat. Některá slova měli dokonce zakázána, jako například slovo „udavačství“, to mělo být vždy nahrazeno „občanskou povinností bránit lidově demokratické zřízení“. (Ibid.: str. 107)

Hranice byly přísně střeženy a nikdo nesměl ven ani dovnitř. V letech 1952-1957 byl hraniční zátaras dokonce i zaminován. Od toho bylo kvůli četnému zranění hraničních hlídek naštěstí upuštěno. (Ibid.)

Pohraniční pásmo zasahovalo na některých místech až 15 kilometrů do vnitrozemí. Toto území bylo zbaveno „nepohodlným plevelem“ a nahrazeno důvěryhodným obyvatelstvem. To mělo za úkol „bránit lidově demokratické zřízení“. Jak věcně podotýká Stanislav Brouček a Tomáš Grupách ve své publikaci „domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918-2008)“: „*Z pokleslého udavačství a slídění se stala ctnost*“. (Ibid.: str. 107) V 60. letech vznikaly dokonce pod vedením Československého svazu mládeže a v rámci pionýrských organizací kroužky Mladých strážců hranic. Tímto způsobem si pohraniční stráž vychovala „kvalitní“ následovníky.

Komunistický režim měl mnoho způsobů, jak extrémním způsobem znepříjemnit život komukoliv, kdo chtěl utéct či utekl do zahraničí. Uprchlíkům byl například zabaven majetek či důchod, na který měli uprchlíci po odpracování určitého počtu let nárok. Režim neváhal k persekuci zneužít i rodinu uprchlíka. Zpočátku šlo pouze o zastrašování jedinců a jejich rodin před odchodem do zahraničí, následovalo vydírání příbuzných či snaha použít je jako nástroj k vydírání samotných exulantů. Rodina uprchlíka často trpěla extrémní šikanou, ztrátou zaměstnání, „vyhazovem“ ze školy a jinými persekujícími metodami. V padesátých letech docházelo i k velmi tvrdým opatřením proti rodinám uprchlíka. StB je rozčlenila do sedmi bodů. „*Mladší muži měli být zařazeni do vojenských pracovních oddílů (PTP) a lidi starších (do 55let), kteří nebyli v pracovním procesu, se měli soustředit do táborů nucených prací (TNP)*.“

Od poloviny padesátých let vyvinulo ministerstvo vnitra tzv. aktivní opatření. To spočívalo v aktivní snaze o snižování významu exilu, šlo o vnitřní destabilizaci exilu a vnesení rozbrojů mezi jednotlivými skupinami. (Ibid.: str. 116). Způsobů, jak zneškodnit stabilitu exilu a jednotlivých skupin, byla celá škála, od vyhledávání kompromitujících informací, vymýšlení si lživých svědectví, až po teroristické akce.

Druhým objektem „aktivního opatření“ měli být občané Československa. *„Ti sami měli přijít na to, jak prohníla a zrádná je emigrace, jež pracovala výhradně pro kapitalistický mocipány.“* (Ibid.: str. 116)

Strategie komunistické moci byly drsné a nekompromisní. Tato etapa České historie výrazně a nezvratně ovlivnila osudy desetitisícům lidí, kteří odešli či byli nuceni odejít do emigrace. Jak už jsem výše zmiňovala, pro většinu z nich to byl extrémní zásah, který jim nadobro změnil život. V následující části této práce uvedu výzkumný projekt zabývající se právě lidmi, kteří si museli touto politickou mašinérií projít, opustit vše, co v Československu měli, a najít si jiný život v emigraci, leckdy to byl život zcela odlišný. Hlavním tématem mi bude zjistit, jakým způsobem se tito jedinci adaptovali do původní společnosti, v našem případě do společnosti české, a jaký to mělo potažmo vliv na jejich národní identitu.

II. Výzkumný projekt

Výběr tématu výzkumného projektu byl ovlivněn několika faktory. Prvním z nich bych mohla nazvat personální. Podnět k zamyšlení nad tímto tématem mi dal můj nevlastní otec, který žil téměř 40 let v emigraci, z jeho vyprávění, jednání či chování a z postojů vůči společnosti, jsem nabyla dojmu, že situace člověka navrátilivšího se po tolika letech zpět do své vlasti, musí být nesmírně složitá. Člověk je vytržený z kontextu a žije si svůj život v zahraničí, kde se částečně či úplně adaptuje. Tato adaptace sebou přináší i změnu ve vnímání a uvažování. Jedinci se změnil hodnoty, názory, životní styl, přátele, většinou i profese. Míra snášení těchto změn, je u každého jiná. Někdo se velice dobře a rychle adaptuje do cizí společnosti, někdo však tyto změny snáší celkem špatně. Po určité době si zvyknete a přizpůsobíte se danému prostředí. Návrat zpět je poté velmi těžký. Tato změna se dá přirovnat například k přestavbě domu. Základy máte vždy stejné, ale v rámci rekonstrukce, může dům zcela změnit svoji podobu. Je pak těžké vrátit dům do zcela původního stavu. Tato transformace je stejně nereálná jako představa o tom, že se člověk

nezmění a celkem snadno se adaptuje do svého původního prostředí. Musím podotknout, že samozřejmě i zde míra a doba zpětné adaptace je ryze individuální.

Po prostudování novodobých českých dějin a i mnoha antropologických, sociologických či psychologických publikací na téma emigrace, jsem dospěla k závěru, že málokdo z autorů těchto článků se zaobíral dopadem návratu z emigrace na člověka, na jeho národní identitu, mentalitu, zvládání všech těchto změn, naplnění či nenaplnění představ o stavu dané země. Jednou mi řekl jeden muž, který se vrátil též z emigrace, že v jeho případě a dle jeho názoru, je návrat do vlasti daleko těžší než samotná emigrace. Tato myšlenka se mi hluboce vryla do paměti a vyprovokovala ve mně mnoho úvah nad tímto tématem, měla takovou moc a přesah, až mě donutila si ji zvolit za téma mé diplomové práce.

6. Cíl výzkumu

Jak už jsem psala v úvodu výzkumného projektu, hlavním cílem je zjistit, jaký má dopad reemigrace na člověka, jako na komplexní bytost, která si uvědomuje sama sebe a svoji identitu.

Konkrétně se zaměřuji na dopad reemigrace na národní identitu respondentů, kteří emigrovali v době komunismu na Západ a po revoluci se vrátili zpět do Čech.

Dílčí cíle jsou vypsány v následujících pěti bodech:

- Z výzkumu se snažím též zjistit, jaké mají vliv příčinné podmínky na emigraci a následnou adaptaci.
- Zda se tam vyskytují i nějaké intervenující podmínky, které by též ovlivnily zmíněnou adaptaci.
- Jakou například zvolili emigranti strategii.
- Co zapříčinilo zpětnou emigraci, zda se po návratu adaptovali
- Jaký to mělo vliv a dopad na jejich národní identitu.

Posledním bodem se opět vracíme k hlavnímu cíli.

7. Výzkumné otázky

Výzkumné otázky vychází z hlavního cíle i vedlejších cílů. Jedná se tedy o zjištění:

1. Zdali má reemigrace nějaký dopad na člověka?
2. Pokud ano, jaký?
3. V jaké intenzitě?
4. Zdali nelze najít v příčinách emigrace a reemigrace nějaké proměnné, které mají vliv na určitý dopad a jeho intenzitu.
5. Jaký má dopad reemigrace konkrétně na kvalitu osobního života jedince?
6. Jaký má dopad reemigrace na společenský a rodinný život jedince?

8. Design výzkumu

Pod termínem design nalézáme v humanitních vědách způsob, jakým uchopíme daný problém, u nás konkrétně výzkumný projekt zabývající se dopadem reemigrace na člověka a jeho národní identitu. Výběrem designu kvalitativního výzkumu zvolíme „*rámcové uspořádání nebo plán výzkumu*“. *Navrhujeme-li design našeho výzkumu, znamená to, že přemýšlíme o základních podmínkách, ve kterých se bude realizovat. Design tedy není totožný ani s metodami ani s analýzou dat. V logice výzkumného postupu má design místo hned za volbou výzkumného problému. Nejprve zvolíme co a proč budeme zkoumat a následně plánujeme, jak to uděláme.* (Švaříček, Šeďová a spol., 2007)

Pro svůj výzkumný projekt jsem zvolila smíšený design. Skládá se částečně z biografického výzkumu, případové studie a prvky zakotvené teorie. Důvodem této kombinace je zvolení způsobu, jakým jsem postupovala. V první fázi jsem chtěla daného respondenta kontextuálně uchopit. Zjišťovala jsem informace z jeho života, v tomto případě jsem využila prvky biografického designu, dále jsem zveřejnila v rámci případové studie jeho příběh včetně, názorů a postojů vůči celé události. V poslední fázi jsem se pokusila najít opakující se prvky, které jsem zakódovala a vložila do kategorií. Zjišťovala jsem souvislosti a v závěru jsem z výsledné analýzy dat vytvořila teorii, kterou uvedu v závěru.

Jedna badatelka jmenující se „*Janesicková přirovnává činnost kvalitativního výzkumníka k práci choreografa, přičemž odkazuje ke dvěma tanečním typům: menuetu, coby přesně předepsané sekvenci kroků, kterou tanečníci musí dodržovat, a k taneční improvizaci, coby pohybu, který vychází z momentálního nápadu a různých vnějších okolností. Kvalitativní výzkum je tedy proměnlivě plánovitý- to znamená, že se v něm střídají fáze, kdy se výzkumník drží předem daného výzkumu s fázemi, kdy hledá použitelná řešení problémů a situací, které na počátku nepředpokládal.*“ (Švaříček, Šeďová a kol. 2007, str. 53)

Níže bych chtěla stručně charakterizovat jednotlivé designy kvalitativního výzkumu.

8.1. Biografický design

Biografický výzkum je jednou ze základních metod kvalitativního výzkumu, užívanou především v sociologii, psychologii a antropologii

V biografii se snažíme popsat historii jednoho života. Jedná se o rekonstrukci a interpretaci života jedince někým druhým. V mém případě budeme popisovat jednu delší a ve většině případech významnou etapu z jejich života. Biografický přístup se někdy snaží srovnáním různých biografii nalézt podobnosti a vzorce životních drah a přispět k vysvětlení osobních nebo společenských fenoménů, o což nám v tomto výzkumném projektu jde.

8.1.1. Zaměření biografického výzkumu

Biografický výzkum se zaměřuje na :

- vnitřní perspektivy jedince
- interakce jedince v sociálním kontextu
- zkušenost jedince v různých rolích v průběhu různých okamžiků života

8.1.2. Zdroje pro biografický výzkum

Jako zdroj informací k realizaci biografie je nejčastěji využívána forma rozhovoru. V některých případech se též používají jiné materiály jako například deníky, zápisníky, dopisy, soudní dokumenty apod. Může jej tvořit i sepsaná autobiografie nebo materiál napsaný jiným člověkem. V našem případě však využijeme pouze rozhovor s daným respondentem, jelikož nepotřebujeme vědět přesné informace o celém jeho životě, nýbrž jen stručné informace o jedné z jeho etap a pocity, stavy či postoje, které této situaci přisuzoval.

8.1.3. Funkce biografického výzkumu

Funkcí biografického výzkumu ve společenských vědách je:

- testování teorií, hypotéz nebo tvrzení⁵
- interpretace společenských jevů
- dokumentace subjektivních prožitků institucionálních procesů
- analýza sociálně psychologických procesů
- expozice k názorům jednotlivých skupin

(Hendl, J., 1997, str. 243)

8.2. Případová studie

Případová studie je jedním z přístupů kvalitativního výzkumu. Je charakterizovaná obecně jako „*detailní studium jednoho případu nebo několika málo případů*“ (Hendl, J., 2008, str. 104).

Je to metoda, která umožňuje zachycení složitosti, detailů, vztahů a procesů probíhajících v daném mikroprostředí. Předpokládá, že podrobný výzkum jednoho případu přispěje k lepšímu porozumění a pochopení jiných, obdobných případů. Tyto případy je ovšem třeba vnímat a chápat v širším kontextu, eventuálně je srovnat s dalšími případy.

Zkoumá, jaké jsou charakteristiky daného případu nebo skupiny porovnávaných případů. Na rozdíl od statistického šetření, které shromažďuje relativně omezené množství dat od mnoha jedinců nebo případů, se snaží o zajištění velkého množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců. Jde v ní o zachycení složitosti zkoumaného případu, o popis vztahů. (Procházková, D., 2008., str. 14)

Případové studie se používají především v lékařství, psychologii, etnografii, sociologii, či v pedagogickém výzkumu.

Každá případová studie má zahrnuje i zakotvenou teorii, tj. svůj vlastní logický rámec, design, akční plán. Vývoj teorie je součástí záměru,

⁵ V našem případě jsme naopak vycházely z toho, že ze zkoumaných jevů nám má skrze zakotvenou teorii vyjít nová teorie, nevycházíme z žádných hypotéz a tudíž nechceme nic potvrdit ani testovat.

zpravidla jsou také stanoveny určité komponenty nebo jednotky analýzy, okruhy nebo typy zdrojů, získávání dat a způsoby jejich záznamu. Podstatný je výběr případu, který bude zkoumán tak, aby reprezentoval určitý typ nebo skupinu obdobných případů. Různorodost reality daných případů poskytuje více interpretací, na nichž se, jak již bylo uvedeno, podílejí aktéři, role výzkumníka a jeho asertivita je podstatnou formou analytické generalizace. (Stake, R. E., 2008, str. 8)

Výběr případů je vždy cílený a zásadní pro celý výzkum. Zvláštním případem jsou tzv. mnohonásobné případové studie, které se používají zejména ve srovnávacích výzkumech. Jejich cílem je odhalit určité společné nebo rozdílné znaky či trendy, eventuálně dospět k obecnějším teoretickým závěrům.

8.3. Zakotvená studie

Zakotvenou teorii lze zařadit mezi klasické metody kvalitativního výzkumu. Cílem této metody je vytvořit teorii.

"Nezačínáme teorií, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné." (Strauss, A., Corbinová, J., 1999, str. 195)

Výsledná teorie je odvozená induktivně. Cílem výzkumníka je data pomocí daných postupů dešifrovat a dobrat se tak k tomu, co je v datech a za nimi. V mém případě jsou data získávána skrze rozhovory.

Zakotvená teorie vychází stejně jako ostatní metody z určitého výzkumného problému, který konkretizuje prostřednictvím výzkumných otázek. Výzkumná otázka by měla být formulována tak, aby nechala dostatek prostoru k podrobnému prozkoumání jevu. Postupným sběrem a jejím analyzováním je pak tato otázka přeformulována tak, aby se její záběr zužoval. Celý proces sběru a analýzy dat je postaven na hledání pojmů, které se zkoumaným jevem souvisejí, a následném odhalování vztahů mezi nimi.

Badatel zpravidla vychází z nějakého vyprávění a snaží se zjistit, jak vypravěč vnímá to, o čem vypráví. Nástrojem analýzy dat jsou následně tři typy kódování -otevřené, axiální, selektivní.

Za ideálních podmínek by tato teorie měla odhalit určitý proces konstruování reality. Nejde o statický popis nějakého jevu, jde o zachycení tohoto jevu v jeho dynamičnosti. Celý proces sběru a analýzy dat by měl skončit v okamžiku, kdy již nenalzáme žádné nové nebo významné údaje k jednotlivým kategoriím, v okamžiku, kdy jsou nově objevené kategorie nasyceny a my již známe vztahy mezi nimi. Cílem je tedy vymezení podmínek, za kterých se jev projevuje, popis vzájemného působení, které se k němu váže, a popis výsledků, jež v rámci postupu výzkumu následují. (Strauss, A., Corbinová, J., 1999)

8.3.1. Principy zakotvené teorie

- nepřetržité srovnávání – pomáháme si neustálou komparací, minimalizujeme nebo maximalizujeme rozdíly mezi případy
- teoretické kódování - je procesem sběru dat, analýzy dat a její interpretace
- již zmiňované teoretické nasycení – v situaci, kdy se v datech objevují stále stejné vzorce a kategorie
- teoretická citlivost

(Strauss, A., Corbinová, J., 1999)

8.4. Metoda sběru dat

Pro získání dat k danému výzkumnému projektu jsem zvolila metodu rozhovoru. Tato metoda je v kvalitativním výzkumu nečastější. Používá se pro ni termín hloubkový rozhovor, „*jež můžeme definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek.*“ (Švaříček, R., Šeďová, K., 2007, str. 159) Například Kvale definuje tento způsob zpracování dat jako „*metodu, jejímž účelem je získat vyličení žitého světa dotazovaného s respektem k interpretaci významu popsanych jevů.*“ (Kvale, 1996, str. 5-6 in Švančarík, R., Šeďová, K., 2007, str. 159)

Skrze hloubkový rozhovor tedy získáme informace o lidech, kteří se konkrétně v našem případě ocitli v situaci, kdy se z různých důvodů po revoluci vrátili zpět do své vlasti a byli postaveni před nelehkým úkolem se opět „přeladit“ na původní, vlivem času a politicko společenským změnám však na zcela jiné prostředí.

Pomocí rozhovoru mohu zachytit výpovědi a slova v jejich přirozené podobě a zároveň porozumět pohledu či postoji jedince k dané realitě, což je jeden ze základních principů kvalitativního výzkumu (Ibid.: str. 159).

U hloubkového rozhovoru můžeme jít dvěma cestami. Buďto volíme polostrukturovanou formu, která je založená na předem připraveném

seznamu otázek, nebo si zvolíme nestrukturovaný rozhovor, který je postavený na jediné hlavní otázce, a dále pokračujeme v dotazování na základě informací získaných zkoumaným účastníkem.

Polostrukturovaný rozhovor se používá spíše v případech, kdy si zvolíme například případovou studii či zakotvenou teorii, zatímco nestrukturovaný rozhovor vybíráme u biografického designu. V našem případě jsem zvolila pět základních pilířů, na kterém jsem postavila celý rozhovor a další otázky jsem stavěla na získaných informacích.

Ráda bych ještě poukázala na to, jakým způsobem můžeme nahlížet na skutečnost vzešlou z rozhovoru. Buďto ji můžeme vnímat jako realitu, která existuje mimo nás, kdy získáváme skrze interview obraz o jiné skutečnosti, nebo můžeme vnímat rozhovor jakou nedílnou součást obou dvou zúčastněných, vnímat jej jako spolupráci či interakci dvou účastníků rozhovoru, tazatele a respondenta. V tomto případě vzniká situace, kdy výzkumník pokládá otázky, které vychází částečně z jeho životních zkušeností či postojů, tudíž se zapojuje aktivně do rozhovoru. Zde vycházím jak ze svých zkušeností z výzkumu, tak z úvah Rubinové a Rubina (Ibid.: str. 160-162) Ti kladou důraz hlavně na citlivé vedení rozhovoru. Je to vždy spolupráce dvou lidí spějících k dosažení určitého významu. Upozorňují na to, že se zde jedná o interakci dvou bytostí, nikoliv však respondenta a nahrávacího zařízení. Proto, a to je důležité i v našem případě, nastávají etické otázky a s tím spojené závazky pro badatele. (Ibid.: str. 161, str. 184)

8.5. Etická dimenze výzkumu

Pro zajištění etické správnosti výzkumu byl vytvořen informační dopis, kde jsem uváděla veškeré informace o záměrech výzkumu, o způsobu nakládání s daty, o právech respondenta nahlídnout kdykoliv do výzkumu, kriticky se k němu vyjádřit či z něj bez podání důvodů odstoupit. K tomu byl připojen informovaný souhlas respondentů, který je uveden v příloze. Pro zachování anonymity jsem změnila u všech respondentů jména, jména lidí v citacích a údaje, které by vedly k jejich identifikaci.

8.6. Metody analýzy dat

Pro analýzu dat jsem zvolila, již zmiňovanou zakotvenou teorii, která je dle mého názoru nejméně abstraktní, připomínající spíše exaktní postup analýzy a tudíž u ní člověk nemůže vytvářet teorii postavenou na křehkém základě.

Tato metoda byla vynalezena v 60. letech jako reakce na konkrétní problém vývoje teorie, který tkvěl v nedostatku korespondence abstraktně vytvořené teorie s empirickým prostředím, pro něž měla být aplikována. Výzkumník ve svém textu hledá výskyt relevantního materiálu, díky němuž vytvoří teorii. Hlavním úkolem je nalézt určité vztahy, které jsou doloženy pravidelnostmi, při nichž se určité kategorie jedné proměnné objevují vedle kategorií jiných proměnných.

8.7. Postup realizace výzkumného projektu

Prvním úkolem při realizaci výzkumného projektu a, podotýkám, že jeden z nejtěžších, bylo sehnat vhodné respondenty. Mým záměrem bylo sehnat respondenty, kteří emigrovali v době komunismu na Západ. Pro tuto práci jsem si zvolila pouze posrpnové emigranty čili emigranty, kteří emigrovali po srpnové okupaci sovětskými vojsky v roce 1968. Podmínkou bylo, že se musely po revoluci vrátit zpět do své České republiky. Těmito kritérii jsem si vyčlenila přesnou skupinu respondentů, se kterou jsem chtěla pracovat. Tento úkol jsem si představovala celkem jednoduše. V mém okolí jsem znala minimálně 5 lidí, co se vrátilo z emigrace. Nenapadlo mě však, že k realizaci rozhovoru budu mít ještě hodně daleko. Někteří adepti na rozhovor odmítli o svém životním příběhu hovořit, jiní byli již ve špatném zdravotním stavu, a nebo zrovna tou dobou byli dlouhodobě pracovně v zahraničí. Po určité době a obavách jsem nakonec respondenty sehnala, oslovila skrze e-mail, kde jsem přiložila již zmiňovaný informační dopis, kde měli veškeré údaje o výzkumném projektu včetně etické dimenze. Po souhlasu respondenta, sjednání schůzky, času a podobných samozřejmých a celkem nezbytných procedur, jsme ještě s respondentem doladili průběh a podmínky výzkumu.

Následoval samotný rozhovor, pokaždé na jiném místě, v jinou dobu a v odlišné atmosféře. Celkově však mohu říci, že všechny rozhovory probíhaly ve velice přátelském duchu. Ani u jednoho respondenta jsem nezažila neochotu mluvit na dané téma či jiné komunikační či osobní komplikace, je to logicky způsobeno i tím, že samotný rozhovor předcházela e-mailová komunikace, kde respondenti jasně věděli, co je v rámci rozhovoru čeká. Jediná menší komplikace, která během rozhovorů nastala, byla spíše technického rázu. Ve dvou případech nebylo zvoleno vhodné prostředí. Místnost, ve které probíhal rozhovor, byla součástí kavárny, kde i přes to, že má tato kavárna v přízvisku literární a měl by tam být klid na čtení, byla nahlas puštěna hudba. Při prepisu dat nastávaly poté komplikace s rozluštěním. Respondentovy ani mě v určitých pasážích nebylo rozumět. Na závěr jsem opět upozornila na podmínky výzkumu, který by měly respondenta ujistit v jeho možnostech a právu na anonymitu.

Po té, co jsem ukončila fázi sběru dat, jsem přešla na prepis rozhovorů a následné kódování, které je již součástí zakotvené teorie. Nejprve jsem text okódovala a následně vytvořila kategorie. Mezi kategoriemi jsem nacházela vazby a vztahy, které se opakovaly ve všech rozhovorech. Tato fáze je nazývána axiálním kódováním. Po ní následovalo selektivní kódování, kde jsem se již snažila vytvořit finální kompletní vztahy mezi jednotlivými kategoriemi. Z tohoto závěrečného schématu vyvstala nová teorie, kterou uvedu v následujícím textu.

8.8. Stručné informace o respondentech

Respondentů bylo ve výsledku sedm, dvě ženy a pět mužů. Dotazovaní se pohybovali ve věkovém rozmezí 54 až 72 let. Nejmladší respondent při své emigraci dosáhl 21 let. Nejstaršímu bylo v době odchodu ze země 45 let. Nejčastěji se však věk respondentů při emigraci pohyboval v rozmezí 25 a 30 let.

Všichni respondenti před emigrací pracovali⁶, měli celkem slušné materiální zázemí a dobré vztahy se svojí původní rodinou. Tři z respondentů měli již svoje vlastní děti a partnera. Ve všech případech emigrovali partneři a děti společně s respondentem.

Pět ze sedmi respondentů zvolilo za hlavní důvod odchodu důvod politický, ale shodně sdíleli, že to nebyl jediný důvod. Chtěli žít ve svobodné zemi, kde se člověk přirozeně vyvíjí, projevuje, kde je tvůrčí prostředí a vhodné podmínky pro výchovu dítěte. U zbylých dvou respondentů převažoval důvod společné soužití s partnerem jiné národnosti též ve svobodné zemi. V jednom těchto dvou případů byla volba čistě z profesních důvodů, jelikož partner jedné z respondentek byl učitelem na základní škole a tudíž nemohl vykonávat svoji profesi v zemi, kde neovládá plynně jazyk dané země.

Všichni respondenti vyjma dvou, kteří měli ulehčenou situaci z důvodu smíšeného manželství a jednoho, který odjel rovnou do Francie, emigrovali přes bývalou Jugoslávii, jeli tam za falešným účelem dovolené a následně se dostali různými způsoby přes hranice do Itálie a následně do Rakouska. Dva z respondentů využili situace „benzínové krize“, kdy Rumunská vláda rozhodla, že nesmí nikdo v zemi kupovat benzín za valuty, ale za rumunskou měnu. Tudíž u mnoha lidí nastal problém, že jim došel benzín a museli se dostat ze země domů jiným způsobem. Tehdejší jugoslávský generál Tito povolil průjezd přes hranice Jugoslávie, dočasný pobyt a koupi benzínu za valuty. Respondenti této situace využili a dostali se tak skrze Jugoslávii, Itálii až do Rakouska, kde byli po několik měsíců v uprchlickém táboře, kde čekali na vízum do cílové země.

Jeden respondent se dostal do Kanady, další dva do USA, jeden do Německa, další do Itálie a jedna respondentka emigrovala do Holandska.

Nejdelší doba strávená v emigraci je 40let, nejkratší 10 let, průměr je však necelých 19 let.

První emigrace proběhla v roce 1969 a poslední v roce 1983.

⁶ Nemít práci byl tehdy trestný čin popisován často jako příživnictví.

V následujícím textu uvedu podrobnější informace o jednotlivých respondentech, jejich životních příbězích týkajících se emigrace a tom, jakým způsobem se vyrovnávali s návratem „domů“.

8.9. Případové studie respondentů

Níže uvedený text by měl pomoci uvést informace respondentů do souvislostí. Jedná se o skloubení citací z rozhovorů, prvků biografické metody a případové studie, tak aby vytvořily určitý celek. Tento celek je spíše narativní předstupeň následné zakotvené teorie, pomocí které vznikne na závěr validní teorie vycházející se sesbíraných dat.

8.9.1. Jan M.

První uvedeným respondentem je Jan M. Jiřímu je 66 let. Impulzem k emigraci mu byly převážně politické důvody. Nerozhodoval se dlouho, ale realizace odchodu ze země trvala několik měsíců, než nastala vhodná doba a on si stihl vyřídit veškeré doklady.

Zemi opouštěl s představou toho, že se za pár měsíců vrátí, až se vše vyřeší. Nečekal, že to potrvá takovou dobu. V emigraci strávil nejdéle ze všech respondentů. Jako mnoho dalších emigroval přes bývalou Jugoslávii, Itálii, do Rakouska, kde strávil 14 měsíců v uprchlickém táboře. V tomto období se měl rozhodnout, jaká bude jeho cílová země. Nechtěl být daleko od rodičů, protože si stále myslel, že se bude moct vrátit, ale zároveň již nechtěl zůstat v Rakousku.⁷ Poté, co dostal azyl v Německu, odstěhoval se do Mnichova. Začátky v emigraci nebyly jednoduché.

„Netušil jsem v postatě, co mě čeká. Jiný jazyk, podmínky, styl jednání, vztahy, prostředí, vše bylo jiné.“

Zprvu získal zaměstnání mimo Mnichovu u jednoho „poúnorového“ emigranta, který všechny zaměstnance podle výpovědi neuvěřitelně dusil a dával jim minimum peněz.

⁷ Zde bych chtěla upozornit na fakt, že ani jeden z respondentů nechtěli zůstat v Rakousku, měli osobní averzi vůči Rakušanům a jejich mentalitě. Dále všichni upozorňovali na to, že je pro ně Rakousko příliš „těsné“. (viz.rozhovory v příloze)

„Práce, kterou jsem získal, byla příšerná. Pracovali jsme na hranicích Německa a Francie pod jedním emigrantem z roku 48, který se k nám bohužel to musím říci, choval jak ke zvířatům, za strašnou práci jsme zároveň dostávali mizivou mzdu. Neměli jsme ani na polévku, tak jsme jedli suchý chleba se sójou, které jsme občas dostali v nějaké hospodě, kde jsme si dali na čtvrtinu jedno pivo.“

„Začátky nebyly jednoduché, ale postupem času se to zlepšovalo.“

Jan se chtěl co nejdříve integrovat. Držel se přísloví, že *„či chleba jíš, toho píseň zpívej“*. To bylo jeho hlavní motto v emigraci. Snažil se co nejdříve mluvit německy. To byl pro něj základ, bez toho by k žádné integraci nedošlo.

„Učil jsem se intenzivně německy-hlavně z práce a novinových článků, to bylo zadarmo. Zároveň jsem se co nejdříve chtěl adaptovat do tamního prostředí, tak jsem se trochu učil i jejich mentalitě a chápání věcí. I když se to možná kvůli blízké vzdálenosti nezdá, Němci mi přišli hodně rozdílní. „

Po určitých nezdařených vztazích s Čěškami se Jan seznámil s Němkou, kterou si po pár letech vzal a měl s ní syna. To byl podle výpovědi další moment, který mu pomohl se plně integrovat.

„Za chvíli jsem si zvykl. Samozřejmě k integraci do tamní společnosti mi pomohla i moje německá partnerka, kterou jsem si po pár letech vzal a s kterou mám syna. V tom jsem měl asi výhodu oproti emigrantům, kteří žili s českým partnerem. Byl jsem denně v kontaktu i s její rodinou, takže jsem i rychle pochopil, jak fungují rodinné vztahy v dané zemi.“

Co mu však z počátku vadilo či dělalo problém, byly menší odlišnosti v myšlení a jednání lidí v Německu.

„Vyžadovali dochvilnost, přesnost v naplánování a splnění plánů, pracovní morálku, slušnost a zachování hierarchie, udržet si za jakýchkoliv podmínek podřízené postavení vůči šéfovi.“

Dále Janovi vadila určitá odměřenost a odstup v mezilidských vztazích. Chyběla jim i určitá spontaneita a hlavně *„nulová schopnost*

improvizace“ Co z počátku dělalo Jiřímu problém, byl pocit z tamního společenského a kulturního života.

„Jejich kultura byla více strojená a formální.“

Tím, že se Jiří přizemil do německé rodiny, mohl docela intimně nahlédnout do způsobu rodinného fungování a jejich styl výchovy. Ta mu přišla podle jeho slov „příliš pedocentrická, děti tehdy mohly všechno, neexistovaly žádné hranice“. Naopak rodina byla stále ještě tradičně hierarchicky uspořádána, hodně patriarchálně. Podle Jana tehdy nastaly výrazné změny ve společnosti a jejím uspořádání a to mělo i odraz na vztahy uvnitř rodiny. Jejich manželství tyto změny a zároveň odlišnosti obou dvou partnerů neustálo.

Jan měl velice blízký vztah se svými rodiči a tak zažíval občas velký stesk, i proto byl nadšený, když po tolika letech padla železná opona. Jeden z hlavních důvodů byl návrat k rodině. Prvních 18 let Čechy pouze navštěvoval. Měl v Mnichově dobrou práci a syna. Již si tak zvykl na Německo, že se mu nechtělo zpátky. Hlavním momentem trvalého návratu byla pro něj životní partnerka žijící v Čechách. Jinak by se do Čech asi nevrátil.

„ Protože se tam asi cítím víc doma“

Po návratu zpět si již nikdy Jan nezvykl na českou mentalitu. Jsou věci, které mu vadili nebo ho uváděli do rozpaků, například *„lhostejnost, pracovní morálka, již jsem si zvykl na tu německou, pasivita, strach, pokřivený charakter, politika, pořady v televizi a vůbec média a úpadek jazyka.“*

Dle jeho slov se cítí nezakořeněně. *„Občas si připadám tak trochu amébně nebo spíše vykořeněně, nemám nikde kořeny“, „Jste všude doma a zároveň nikde.“*

8.9.2. Jarmila H.

Jarmila emigrovala se svým mužem a dcerami v 80. letech do Ameriky. Původně měli jet do Jugoslávie, před návratem zpět se nakonec na poslední chvíli rozhodli, že se již nevrátí. Dostali se do Německa a tam

museli strávit 14 měsíců čekáním na víza do Ameriky. Emigrovat do Ameriky byl hlavně sen jejího muže a ona ho následovala, zároveň věděla, že ve svobodné zemi se bude dařit lépe i jejím dcerám. V Německu neměla problém s přizpůsobením se, uměla jazyk a ihned si našla práci, nebyla to sice její profese, ale hlavně, že pracovala. Po 14 měsících se přestěhovali do Los Angeles, kde na ně čekala její blízká přítelkyně, která se za ně zaručila. Jak tvrdila Jarmila, *„bylo to nesmírně dobře, protože ty začátky byly fakt těžký.“* Jarmile tehdy bylo již 39 let, Amerika byla zcela odlišná a neuměla vůbec anglicky.

„To byl ten největší kulturní šok, o kterém mnoho lidí mluví“.

Proto se ihned manželem začali chodit do jazykové školy. Děti se naučili do snadno a rychle jazyk ve škole. Jarmila začala ihned po příjezdu hledat práci, i to bylo podle ní nesmírně těžké z důvodu neznalosti jazyka. Po určité době našla pár rodin, kde pravidelně chodila uklízet, nechtěla však zůstat u úklidu, chtěla se vrátit ke své původní práci, a tak sháněla velmi intenzivně práci, kde by mohla rýsovat. V Praze byla strojní inženýrka. I to se jí povedla a v práci byla velmi spokojená. Práce je u ní na předních příčkách jejího hodnotového žebříčku, a fakt, že má dobrou práci, kde se může realizovat, byl pro ni nesmírně důležitý. Celkem rychle se integrovala do americké společnosti a najela na jejich *„životní styl a způsob uvažování“*. Razila teorii, že člověk by měl být za jakékoliv situace optimistický.

„Když se ráno probudíš, tak si přece můžeš vybrat, zda se celý den mračit nebo usmívat a myslím, že usměv a dobrá nálada, je přece příjemnější a navíc je to přece za stejné peníze.“

Po návratu zpět ji dělalo velké problémy si zvyknout na *„pesimismus a skepsi českého národa“*

V USA žila Jarmila do roku 2008, kdy nastala finanční krize a ona nemohla již praktikovat její profesi, dostala se do finančních potíží a do toho se rozvedla s manželem, její dcery byly vdané, a tak neměla podle jejich slov *„jediný důvod zůstat.“*

V začátcích po návratu zpět do České republiky byla ze všeho nadšená, euforie z návratu zastínila rozdíly v mentalitě, které se vytvořili po tolika letech života v cizině. Byla ráda, že vidí své příbuzné, přátele, ráda poslouchala český vtipy, milovala český humor, který ji nesmírně scházel v emigraci.

„U amerického humoru jsem nikdy nepochopila, co je na něm vtipného.“

Líbilo se jí, že tu už spoustu lidí umí anglicky, že si více váží práce, než po revoluci, na úřadech jsou už také milejší. Co jí naopak krom pesimismu a neustálého kritizování vadilo, bylo i to, že si lidé neváží zdravotní péče, která je dobrá a velice levná oproti USA, tam platíte horentní sumy za zdravotní pojištění.

Postupem času však Jarmila zjistila, že zdejší česká mentalita ji natolik ubírá veškerou energii, náladu a zdraví, že by se chtěla vrátit zpět do USA, kde se cítí o dost lépe. Moc jí to chybí, ale kvůli již zmiňovanému zdravotnímu pojištění se nemůže vrátit, se svým špatným zdravotním stavem by se nedoplatila.

„Paradoxně díky té zdravotní pojistce jsem tu jak v pasti, jinak bych se už dávno vrátila. Totálně mě to tu ubíjí.“

8.9.3. Veronika M.

Veronika emigrovala až koncem 80. let. Tehdy jí bylo 30 let. Její důvody k emigraci nebyly politické nýbrž osobní. Zamilovala se do Holanďana, a jelikož to byl pedagog na základní škole, nemohl praktikovat svojí profesi v jiné než svojí zemi, protože musel plně ovládat jazyk. Veronika byla profesí technik, což jí nebránilo tuto činnost dělat i v zahraničí. Jako manželka Holanďana neměla žádné problémy opustit zemi, vyřídila si příslušné doklady a odstěhovala se za svým mužem. Když opouštěla zemi, tak netušila, co vše jí tam čeká. Ze začátku se cítila velmi opuštěně.

„Prvních pár měsíců jsem se cítila dost opuštěně. Manželova rodina nebydlela ve stejném městě a mně trvalo déle, než jsem si vytvořila nějaké

přátele. Člověk si vytváří kamarády již od školky a postupně na ně nabaluje další a další, jde to nějakou přirozenou formou, kdežto, tady z těch několika set lidí, které jsem potkávala, mi zůstalo jako přátelé jen pár. Když opouštíte zemi, opouštíte i všechno s ní spojeno a v nové zemi jste jak čistý nedotčený papír. Nikdo vás nezná a i vy vidíte všechny lidi poprvé. Je to jakýsi pocit prázdnoty.“

Z počátku měla Veronika též problém s přijetím holandskou společností. Byli velice vstřícní a tolerantní, ale měli silně zaryté stereotypy a předsudky směřované vůči lidem z „východu“, kam spadala i podle jejich geografického smýšlení i Veronika.

„Co mě také štvalo, byl přístup lidí na úřadech a celkově, jak byla holandská společnost vůči lidem z bývalého východního bloku nastavená. I když jsem vystudovala vysokou školu, měli dojem, že mám znalosti leda tak na to pracovat v kantýně. Ještě nyní například lidem z Čech, což se mi také stalo, vysvětlují, jak se zapíná počítač nebo televize. Ze začátku jsem byla hodně dotčená, ale pak jsem si uvědomila, že se to netýká mě, ale jich a jejich omezenosti a že jim to nemůžu brát nějak špatně, spíš s nimi soucítit. Tohle mi například hodně pomohlo. V jednom pořadu měli Holanďané například ukázat na mapě, kde je Holandsko a kde se zrovna nachází a nebyli schopní to ukázat správně, spoustu z nich nevědělo, kde leží jejich země, je to prostě nezajímalo A to, že Československo leží na Balkáně, to už byl úplný detail.“

Po pár měsících práce v kantýně a po primárním kulturním šoku si Veronika našla slušnou práci v oboru. Jen se zpočátku neuměla pořádně ohodnotit. Nebyla na tento způsob o smlouvání platu z Čech zvyklá.

„Jediný, co jsem nevěděla, že si mám sjednat před podepsáním pracovní smlouvy platové podmínky, že by se měl člověk prodávat draze. Já jsem se nabídla, za to, kolik jsem tam toho dělala, hodně levně. Potom už se s tím nedalo nic dělat. Tento přístup v práci jsem z Čech neznala a tak mě to docela zaskočilo, ale hold se s tím nedalo nic dělat.“

Veronika měla určité představy o životě, jasné představy, jakým směrem chtěla jít. Tyto představy se jí nenaplnily a ona byla velmi

zklamaná z takového vývoje. Začal se u ní projevovat stesk, pocit nespokojenosti a nenaplnění.

„Nežiju, tak abych uspokojovala svoje potřeby.“

I přesto, že se Veronika adaptovala do holandské společnosti celkem slušně, měla práci, holandskou rodinu, s kterou si rozuměla, byla předsedkyně kulturního spolku, uvědomila si, že takhle dál nechce žít. S mužem se rozvedla, opustila práci a vrátila se zpět do Čech.

„Po tomto rozhodnutí mě čekala dvojí změna nebo vlastně vícerozměna. Změnila jsem zemi, rodinný stav, profesi, přátele...“

Když si Veronika nacházela po návratu práci, věděla, že již nechce dělat ve stavitelství. Využila svých kontaktů s Holandským, své dobré znalosti Holandštiny a celkově svých doposud nabytých zkušeností. Začala dělat průvodcovství holandským turistům, ubytování a zajišťování veškerých podkladů pro koupi české nemovitosti holandským občanům. Všechny tyto práce ji bavily, uvědomila si zde, jak ji chybí Holandsko a tamní lidé.

„Díky téhle práci jsem zjistila, že se mi celkem po Holandsku a Holanďanech stýská.“

Co se týče pracovního uplatnění, neměla Veronika s návratem problém. Vztahy se starými přáteli také celkem rychle obnovila, našla si zde českého partnera a vše tak nějak fungovalo. Jediný, s čím se doteď nesmířila, byla a je česká mentalita. Již byla někde jinde a nedokázala pochopit uvažování a jednání Čechů. V následujícím textu uvedu delší citace, které vysvětlují její pohled na dané rozdíly.

„Přišlo mi, že lidé v Čechách jsou více negativističtí, více urputní, nedokážou rozdělit věci od sebe. Společenský život, práce a rodina se tak nějak divně prolíná a když je problém v práci, tak pak všude. neumí přepnout. Berou si všechno také více osobně.“

„Dále jednání na úřadech je jiné. V Čechách jsou většinou ještě stále nepříjemní, hlavně stará generace, připomíná mi to trochu Rakousko_Uhersko. Na druhou stranu ale často něco prominou nebo přivřou oči. V Holandsku jsou k Vám extrémně milí, poprvé vám vše vysvětlí,

pomůžou a též prominou, pokud ale jedinkrát zklamete jejich důvěru, tak máte šlus. Vůbec se s vámi nebaví.“

„Dále co se týče například daňového systému, v Holandsku lidem, kteří odevzdají včas daňové přiznání, dají část peněz zpět. Přijde mi to jako dobrá motivace. Holanďané říkají, proč si věci, které jsou nutné, neudělat příjemnější. Když si můžete vybrat, jestli k věci přistupovat pozitivně či negativně, tak je to pro Holanďany jasná volba, že zvolí pozitivní přístup. Je to prostě o pohledu na svět, přístupu k životu. To jsem zde cítila jako výrazný rozdíl.“

„Dále, co mě fakt štve a asi si na to už nezvyknu je nepoctivost českých lidí. Když šulí oni, tak my taky. Třeba lidem stále ještě není blbě, když kradou z veřejných či firemních prostředků, neuvědomují si, že to někomu bude chybět. To je tady pořád běžná praxe, si občas něco nakrást či něco ošmelit.“

„Jo teď jsem si vzpomněla, co mě ještě štve, totální neprůhlednost politiky a médií. Media jsou pro mne v Čechách spíše jako nástroj politiků k moci. A myslím si, že slušní lidé by do politiky zásadně nešli. V Holandsku jsou média serióznější a čitelnější. Můžete si z nezávislých zdrojů vytvořit svůj vlastní pohled na věc. Tady ne! Vše je zde o penězích a mám pocit, že v politice fakt jsou spíše bezpáteční lidé.“

Zde jsem uvedla pouze část vlastností, které Veronika na Češích vadí. Ve stručnosti ještě uvedu další z negativ, které Veronika uvedla. Je to neschopnost oddělit od sebe práci, přátele a rodinu. Holanďané mají tyto sféry daleko více odděleny. Z počátku emigrace ji to přišlo velmi neosobní, ale postupem času tam nacházela určitá pozitiva.

Dále sociální systém ve společnosti, který je špatně stratifikovaný, věci jsou zde nedotažené, nedomyšlené, občas až moc komplikované. Dále zde podle Veroniky chybí ideály a jasné cíle.

„Co mi tady také schází je vytyčit si určitý bod, za kterým směřujete, cíl, ideály. To Čechům schází. Češi ztratili ideály, jak osobní, tak

společenské, kolektivní. To tu není. Převládá tu určitá skepse, odevzdanost osudu.“

Podle Veroniky zde stále chybí určitá zodpovědnost za svůj osud, život, za své zdraví a okolí. Je tu absence společenská zodpovědnost. Lidé zde ještě neumí říct, že se jim něco nelíbí.

Veronika si sice asi už nezvykne na tyto rozdíly, ale jinak se tu cítí dobře. Vrátit by se do Holandska asi nechtěla, chce dožít v Čechách a do Holandska akorát jezdit pravidelně za prací, přáteli či na dovolenou.

8.9.4. Josef P.

Během studií se seznámil Josef se svojí budoucí ženou Laurou, která byla Italka a studovala zde stejný obor. Vzali se a měli syna Davida. Mysleli si, že i přes komunistický režim zde budou moci fungovat. Nenapadlo je však, že důvody proč tu nezůstat, shledají nakonec v něčem zcela jiném. Po určité době Laure začala chybět Itálie, tamní počasí, jídlo, kultura a vůbec vše, co nějakým způsobem souviselo s Itálií. Josef viděl, jak ji to tu postupně sžírá a proto se domluvili na tom, odstěhovat se do Itálie.

Česká strana jim v zásadě nedělala žádné problémy. Pouze se musely vyřídit administrativní záležitosti a rodina mohla odjet.

Josef znal dobře Lauřinu rodinu, italsky již také trochu mluvil, a tak neviděl v začátcích emigrace výraznější problémy. Velmi mile ho právě překvapila soudružnost Lauřiny rodiny, která jim z počátku nesmírně pomohla.

„Na Itálii se mi právě líbí způsob rodinného života. Rodina je totální základ. není nic nad rodinu, lidé na svojí rodinu nedají dopustit. Italská společnost je více citlivá, otevřená, a tak není problém v rámci rodiny cokoli vyřešit, jsou daleko schopnější řešit citlivým způsobem nějaké potíže. Tady si každém hrabe na svém písečku a rodina zde není tak kompaktní.“

Josefovi našel strýc jeho ženy po určité době práci a on si docela rychle zvykl na místní podmínky. Líbilo se mu, *„jak jsou lidé neuvěřitelně propojení skrze rodinu, práci, přátele, jak jsou otevření, ochotní se zajímat a*

pomocť. Také, že se dokáží radovat ze života a nemusí u toho pít, tak jak Češi v době komunismu. Mentalita lidí je tam dost odlišná, ale pro mě velice příjemná, mě se tam časem vlastně líbilo úplně všechno. Jsou daleko více přirození, ale zároveň uvědoměli.“

Čas od času za Josefa a jeho rodinou přijeli nějací známí a nechápali třeba, jak to, že chodí všichni pozdě, že i televizní zprávy začínají jinak než na čas. Josefovi to přišlo již tak samozřejmé, že nechápal důvod toho, proč se rozčilují.

„Nám šlo spíše o obsah, o kvalitu prožívaného, než o to jestli to bude časově přesně ohraničeno.“

Josefu se líbila rétorika, jakou se vyjadřují, líbilo se mu výrazné uvědomění si a hájení si osobní či kolektivní svobody, s jakým odhodláním jdou do boje s nespravedlností.

„Samozřejmě nikdy působí Italové více labilně, v jejich životě nastávají neustálý zvraty, myslí více emotivně, než například Češi, ale alespoň je tam určitý vývoj, změna, dynamika a to mě baví.“

Co však Josefa překvapilo, byl styl výchovy. Byl zcela odlišný od toho v Čechách v době komunismů.

„Dítě bylo středem vesmíru, dokázalo občas hravě zotročit svoje rodiče a to já jsem nechtěl, ve výsledku 95% našich hádek bylo zapříčiněno odlišným pohledem na výchovu. Co se ale musí nechat je způsob vzdělávání.“

Hned v sousedství sídlila Montessori základní škola, která se řadí do alternativních škol. Pro Josefa to byl totální šok, když zjistil, jakým způsobem se tam vyučuje, ze začátku byl skeptický, ale krátce na to se pro tuto školu nadchl. Výuka probíhala v jiném prostředí, uspořádání tříd, dětí, předmětů.

„Cílem výuky bylo, aby děti měly radost z něčeho nového, že něco objevily, vytvořili. Opět šlo spíše o obsah než formu. Například písmo nebylo založeno na krasopisu, ale již od začátku bylo prostředkem sdělení, komunikace. To bylo nádherné, dále neexistovaly známky, pouze slovní

hodnocení, které opět motivovalo. Též se přistupovalo úplně jinak k chybě, ta nebyla braná negativně naopak jako příležitost k vysvětlení správného postupu.“

Josef se po revoluci nemínil vrátit zpět do Čech, v Itálii se mu líbilo, měl zde rodinu, dobrou kariéru v IT. Jediným pojítkem s Českou republikou mu byla rodina, jeho otec a hlavně jeho bratr, s kterým měl a doteď má velmi blízký vztah, takže čas od času za nimi jezdil na dovolenou. Postupem času v Čechách získal i klienty, rozvedl se s ženou a zjistil, že čas na změnu. Vrátil se zpět do České republiky.

Návrat zpět mu, podle jeho slov, nedělal výraznější potíže. Vrátil se zpět do svého rodinného bytu, staral se o tatínka, pokračoval dál na dálku ve své profesi. Jelikož jeho bratr je významný český muzikant, tak ani co se týče společenského života, neměl nouzi. Přesto mu zde něco scházelo. Natolik si zvykl na italskou mentalitu, že v mnoha věcech si na místní poměry těžce zvykal. Josef se netají tím, že je spíše levicově zaměřený, což byl a je ve společnosti, ve které se pohybuje, trochu problém. Vadí mu, jak zdejší společnost smýšlí v politickém diskursu extrémně jednoduše.

„Pravičák je ten správném, levičák je komunista. Přitom tomu zdaleka tak není, je to o určitém postoji vůči společnosti, o hodnotách. Tady jsem lidí nesmírně materialističtí a potřebují si skrze drahá auta a moderní vily dokazovat svojí moc a úspěch. V Itálii i velmi bohatí lidé jezdí v malých autíčkách, berou to jako nástroj k přemísťování a ne jako symbol bohatství. Přijde mi, že tam jsou hodnoty jinak nastaveny. V Itálii jde spíše o hlubší hodnoty, jde tam o solidárnost, o kvalitu věci a ne o ekonomickou prosperitu, o finanční zisk a vlastní ego. Ty pak kazí společnost, vzniká korupce, kriminalita, podvody. To vidím v Čechách a v pravicové vládě. Člověk by neměl ulpívat na takových věcech, to pak kazí charakter.“

Josefovi se stále nedaří se zde v tomhle směru začlenit. Podle jeho výpovědi se cítí daleko lépe v Itálii, a kdyby zde neměl přítelkyni, tak už by se dávno vrátil.

8.9.5. Jakub P.

Jakub emigroval v 79. roce v době benzínové krize. Jeho důvody byly též smíšené, ale převažovaly ty politické. Měl ztíženou situaci v Československu tím, že v jeho rodině emigrovalo spoustu příbuzných do zahraničí a on měl jako většina rodiny špatný kádrový posudek. Nesměl studovat, pracovat, tak jak chtěl, nemohl se realizovat v hudbě, která byla jeho velkou vášní. Celkově byl zde dle jeho slov „odepsanej“. Navíc podepsal hned zkraje Chartu 77, čímž se situace ještě více zkomplikovala. Když se dozvěděl o benzínové krizi a o možnosti utéct, neváhal ani minutu a ihned využil situace.

„Nesnášel jsem komunisty, tak to pro mě byla jasná volba, navíc jsem to chtěl udělat už dříve, ale nenaskytla se situace.“

Útěk do Rakouska byl celkem náročný a zdlouhavý skrze veškeré peripetie a obtížnosti způsobené mnoha okolnostmi. Po několika dnech se Jakub s přáteli dostali do Rakouska, kde jako ostatní museli počkat několik měsíců na víza. Do té doby žil na ubytovně a dostával jako chartista i dobrou finanční podporu. Jiní emigranti z Čech museli žít v uprchlickém táboře, podle jeho slov tam byly celkem ztížené podmínky.

„Lidé se tam k sobě chovali příšerně. Často tam docházelo k bitkám. Zároveň si tam nikdo ničeho nevážil. Roztřískali, co mohli.“

Po devíti měsících byl rád, že mohl odjet z Rakouska. Stejně jako jiní respondenti neměl kladný vztah k Rakousku a k Rakušanům.

„Nikdo nechtěl být v Rakousku, to bych se radši vrátil do Čech a odseděl bych si tu pár let za útěk, než tam zůstat.“⁸

Ihned, jak to bylo možné, Jakub odletěl do New Yorku, kde přečkal noc a hned poté letěl za svým přítelem, který se za něj zaručil a slíbil, že mu ze začátku pomůže. I v jeho případě byl nesmírně rád, že tuto možnost má.

„Byl to velký bonus.“⁹

⁸ Tento postoj měli všichni respondenti, kteří emigrovali přes Rakousko.

⁹ Též opakující se jev u respondentů.

Anglicky již uměl z dob gymnázia, zároveň měl ještě před emigrací soukromé hodiny, takže se dokázal domluvit, což byla další výhoda v jeho adaptaci. Jakub byl povahou spíše „bohém“ a „dobrodruh“. Nelpěl po dobré práci, velkém domě a klasické rodině, proto ani v emigraci neměl nijak vysoké požadavky na životní standart. Jediné, o co mu šlo, aby se cítil svobodně. Z počátku hodně cestoval, objížděl přátele a užíval si té čerstvě nabyté svobody. Postupem času se usadil a získal práci, kde vydržel 13 let.

„Což mě předtím nikdy nenapadlo, že někde tak dlouho zůstanu, potřeboval jsem však práci a tady to celkem šlo.“

V emigraci se bavil Jakub se všemi, nestránil se nijak a neměl ani potřebu se stát Američanem. Byl sám sebou a tomu stačilo. Nechápal některé Čechy, jak se mohli takhle v emigraci změnit. Až tam si uvědomil, jaké špatné vlastnosti Češi mají.

„Stýkali se pouze z důvodu, že si jazykově rozuměli a pocházeli ze stejné země a podobných poměrů, jinak se pomlouvali, okrádali a navzájem se někdy i bonzovali. To se bohužel dělo už v Rakousku, v lágru, ale i v pomáhajících organizacích, kde ty čeští šmejdí makali, i tam nás okradli. No prostě hrůza, totální svolíš.“

„ V Americe bylo spoustu emigrantů, kteří situaci nezvládli a aby jim bylo líp, tak si šlehali do žíly, hlavně heroin, ten tehdy frčel...Ale byli i tací, kteří se celkem slušně integrovali a získali slušné zaměstnání. Bylo to hodně o situaci a osobním dispozicím.“

„ Mě to bylo nějak jedno, žil jsem si svým způsobem. Co mě ale hodně naštvalo, byl rasismus otočeném vůči bíleji, tehdy to bylo docela vyhrcožený a já se jim ani po takovém útlaku nedivím, ale tohle fakt už přeháněli. To nebyla pouze pozitivní diskriminace nařízená z vlády, ale vyloženě rasismus, který vyvěral ze strany černochů. Fakt jsem se jich bál, dokonce mě jednou málem zabili, když mě chtěli odstřelit brokovnicí a uříznout malíček, ani nevím za co, hajzlové jedni. Nebylo to občas jednoduchý. Za to indiány jsem tam měl rád, všichni byli velmi příjemní a moudrý. Měl jsem s několika velmi blízký vztah.“

V následujících citacích uvedu další nesnáze, příkoří či negativa, která Jakub viděl na životě v Americe, která mu bránila se tam lépe adaptovat.

„Co mě štvalo na Americe, byly americký holky, ty byly natolik jiný od těch našich nebo jinejch Europeanek nebo vůbec holek odjinud než z Ameriky. To se nedalo snýst, neustále se převlíkaly, voněly, nic nedělaly, ale dokázaly ti ukopnout hlavu, tím jak chodily na všechny ty ženský sebeobrany. No prostě hrůza, to se nedalo. Žil jsem tam pak s Mexičankou, Japonkou a nebo Češkou a to bylo nebe a dudy, nedalo se to srovnat. Tyrolky z Ameriky byly hold prostě strašně povrchní a prefabrikovaný, stejně jako celá společnost. To mě na nich vsutku štvalo. Celá Amerika byla falešná, umělá a prefabrikovaná.“

Z těchto důvodů se nakonec po revoluci Jakub vrátil zpět do Čech. Samozřejmě tam byly i jiné důvody, ale tenhle fakt hrál důležitou roli.

Když se vrátil zpět, panovala zde skvělá atmosféra, všichni byli v euforii, a tak mu ani nevadilo, že přijel do země, kde oproti Americe nic nefungovalo. Po mnoha letech viděl svoji maminku, přátele, místa, ke kterým měl pozitivní vztah.

„Bylo to něco úžasného!“

Tato opojná nálada mu vydržela několik měsíců, než vystřízlivěl a uvědomil si, že jako reemigrant má oproti Čechům, kteří neodešli, o dost ztížené podmínky. Chovali se k němu příšerně, jak úředníci, tak běžní občané.

„Nechtěli mi vrátit občanství, abych jej dostal, musel bych dostat ověření od majitele domu, kde jsem bydlel, to jsem nedostal a on věděl, že mi tím extrémně zneprjemní situaci a že se budu chtít odstěhovat, takových věcí dělal víc, chtěl nás s mámou vyštípat. Občanství vraceli minimálně po 10 letech, aby reemigranti nemohli v restituci získat svůj majetek, který jim za komunismu po odchodu ze země vláda ukradla. Tohle hold pokračovalo i po revoluci a nedělám si iluze, že v jinejch odvětví to je jinak, prostě se vesele pokračuje v komunistických praktikách dál!!!“

„ Místní úřady se k nám reemigrantům, co nám odebrali občanství, chovali jako ke zvířatům, museli jsme třeba tři dny čekat na cizinecký policii na razítko, každých 6let jsme se museli hlásit a když jsme přišli o den později, tak nás mohli vyhodit, museli jsme platit nehorázný sumy za pokutu. Fakt příšerný, nezapomenu na to. Nakonec mi vrátili občanství až po 20 letech, kdy už jsem se nemohl na nic odvolat. Fakt sviňárna.“

Dále Jakub kritizuje bojácnou povahu Čechů.

Všechno mě tady štve, je to dané tím, že společnost je celá, až na výjimky, prorostlá strachem, extrémním strachem. Pokračuje to dál, za Rakouska-Uherska se báli, za válek se báli, komoušů se báli a nyní se bojí, že budou na mizině, že přijdou o práci a o byt, na kterým mají hypotéku..je to všudypřítomný strach a to má nedozírné následky, lidi jsou pokřivení, někdy i zlí, jen z toho důvodu, že se bojí. Snažím se to svojí provokací nabourat, ale mnoho lidí to vůbec nepochopí, jsou v zajetí svého strachu.“

Oproti tomu na Američanech Jakubovi vadí již zmiňovaná povrchnost, uniformovanost respektive prefabrikovanost, která je doprovází po celý jejich život, u mnoha lidí umělý pocit svobody či demokracie, přitom žijí neustále v zajetí již zmiňované prefabrikovanosti.

„Vše, co se děje v těch stupidních amerických filmech, klasická americká rodina se všemi problémy, práce, kamarádi, háj skůl a vše, co se kolem toho motá, univerzita, láska, manželství, a zase práce,...bla bla bla, tak to tam fakt je, všichni ti mladí to prožívají přesně tak, všichni tam jsou prefabrikovaní. Tam mají pro změnu strach vybočit ze společenských silně vrytých norem a vzorců“

„V Čechách se bojí nějaký mocnosti, ale nebojí se pro změnu trochu odbočit, být ve svém soukromém životě sám sebou, to se mi tu celkem líbí.“

Jakub podle slov z našeho rozhovoru nebyl typický emigrant, snažil se mít určitý nadhled, nechtěl ani zapadnout do té materiální mašinérie, co tehdy v Americe panovala a co se nyní podle jeho názoru objevuje ve velké míře v Čechách. I zde už ale nezapadá, je sám sebou a nepotřebuje se již někam zařazovat.

„Nerad se někam pasuju. Když člověk žije někde dlouho v zahraničí, nasaje její styl života a zvyky, už to nemůže být stejné jako předtím, to si člověk uvědomí, až když se vrátí.

„Dvakrát prostě do stejné řeky nevkročíš!“

8.9.6. Vilém B.

Vilém byl nucen i s ženou, dcerou a psem vystěhovat ze země. Patřil mezi politické nepřátele č. 1. , Kvůli anonymitě nemohu sdělit více, jelikož by se lehce vyzradila jeho totožnost. Vilém byl zbaven československého občanství, majetku a byl donucen zaplatit peníze celkem vysokou částku za vzdělání. Odchod ze země byl hodně dramatický, zdlouhavý a velmi nepříjemný. Na hraničním přechodu se snažila státní bezpečnost vše pozdržet a dívala se na to, jak celá rodina pláče, loučí se a trpí nastávajícím odloučením.

„Když už jsme se rozloučili a opustili hranice Československa, potom všem, co jsme tam prožili, jsme zjistili, že jsme přišli kvůli jednomu československému ambasadoru o azyl, který jsme měli slíbený rakouskou vládou. Tím, že jsem byl chartista, se naštěstí situace vyřešila. Nemuseli jsme být v lágru. Měli jsme svůj byt a dostali jsme podporu od vlády. Po 14 dnech jsme získali azyl do Kanady.“

Vilémovi v době emigrace bylo již 40 let, a tak začátky v Kanadě nebyly jednoduché, neuměl moc mluvit anglicky, pouze pár slov, a tak se vše musel učit od začátku. V Kanadě se vrátil ke své původní profesi zahradníka, angličtinu tudíž moc nepoužíval.

„Za celý den jsem třeba nepromluvil ani slovo, až na konci dne, kdy jsem si žádal o mzdu.“ V emigraci jsem se v angličtině nijak výrazně nezlepšil, byl jsem spíše na úrovni hovorové angličtiny.“

Jeho žena i dcera se adaptovaly celkem rychle, mluvily plynule anglicky, dcera chodila do anglické základní školy, na francouzské gymnázium, a pak i na univerzitu. Celkem rychle se asimilovala. Bena to samé.

Po pár měsících se Vilém odstěhoval s rodinou na západní pobřeží, kde byl fascinován tamní přírodou. Život tam ho naplňoval.

„ Od malička miluju přírodu, mám to v sobě zakódované, na západním pobřeží jsem objevil něco naprosto čistého a panenského, to si ani nedovede člověk představit. Bylo to nádherný, pacifik, pralesy, hory, ledovce..“

Vždycky by měl člověk hledat na všech místech přínosy, ne se babrat v negativěch.“

Když nastala revoluce, tak se Vilím nemohl ihned vrátit, až v roce 1992. Byl neuvěřitelně šťastný z toho, že vidí všechny své známé, místa, která měl rád, že slyšel češtinu po dlouhé době.

„Bavil jsem se tím, že jsem navštěvoval staré podniky, které jsem znal a zas tak moc se nezměnily, místní uličky, občas jsem jezdil do rána tramvají po Praze a kochal se. Všímal jsem si obrazů lidí a krajin, proměn myšlení. Lidé mi tu přišli více zdecimovaní, celá moje generace byla unavená, vypitá, nemocná. Připadal jsem si oproti nim jak mladík.“¹⁰

Vilém se vrátil s rodinou natrvalo do České republiky až v roce 1997, do té doby žil napůl v Kanadě a napůl v Praze. Jeho žena s dcerou se po dvou letech opět vrátily zpět do Kanady, v Čechách si již nezvykly a stýskalo se jim po Kanadě. Domov a veškeré zázemí měly tam. Vilém to tak necítil, i přesto, že miluje Kanadu, se cítí momentálně doma v Praze, konkrétně ve Vršovicích.

„Teď už to je víceméně jedno, jakou máte národní identitu, v době globalismu, kdy se neustále cestuje, jezdí na Erasmus, pracuje se v zahraničí. Je to fajn, ale na druhou stranu člověk pak nemá žádnou zodpovědnost vůči té zemi a vůči svému okolí, jenom přijímá výhody, ale nic nedává.“

Důležité je si spíše najít nějaké místo, kde byste se cítili dobře. Někdo ho hold najde, někdo ne. Stačí mít i určitý vztah k místu, kde jste se

¹⁰ Tento pocit mělo opět více respondentů.

narodily nebo kde jste měli první rande, psa, kde vám třeba vyrůstaly děti...atd.“

„Současná společnost je příšerně urychlená, založená na prachách, na kariéře, na hospodářském růstu. Lidé by se měli zastavit a dojít k určitému uvědomění a hlubším hodnotám.“¹¹

„Asi to bylo vždycky, ale bohužel se historické události neopakují v té míře, ve které byly, ale vždy ještě v horší podobě. Lidé se holt neponaučí ze svých chyb nebo z chyb předešlých generací. Kolektivní paměť je v některých věcech hodně krátká.“

Vilém hodně často poukazoval v rozhovoru na současný stav hodnot, na to, že lidé upřednostňují více materiální hodnoty, *„převládá honba za penězi, majetkem, drahými auty. Lidé jezdí na předražené dovolené, ale uvnitř pocítují prázdnotu. Je to jen náhražka za opravdový život a opravdové hodnoty. Každý by měl odjet do zahraničí, aby měl odstup a uvědomil si určitý věci. Jinak nebude mít nikdy nadhled a nedojde k nějakému uvědomění. Někdy si to lidé uvědomí až na smrtelné posteli, ale i tak je to dobře, třeba už jenom kvůli, jak bych to řekl,.. harmonii vesmíru.“*

¹²

Vilém vidí určitou zakotvenost v souladu a harmonii, lidí, místa a sebe sama.

8.9.7. Milan B.

V době emigrace bylo Milanovi 26 let. Jeho důvody opět spíše smíšené. I přesto, že zde netrpěl bídou a ani nebyl politicky stíhaný, mu vadilo omezování svobody.

„I když tu nebyla extrémní bída, tak všechno, co jsme dělali, muselo mít nějaký ideologický kabát. A to nám bylo odporný. Samozřejmě byli tací, kteří díky kariéernímu postupu předstírali nějakou režimní funkci, ale to v mém případě nešlo.“

¹¹ Viz jiní respondenti.

¹² Opět se tato myšlenka u respondentů opakovala.

Dalším důvodem mu byla nemožnost volně cestovat, opět z politických důvodů, stejně jako volně tvořit, svobodně se projevovat a promnohé studovat. Další věc, která Milana přesvědčila k emigraci, byl ekonomický faktor,

„Když už člověk dostal doložku, tak byl v rámci toho minima jako zoufalec.“

„ Díky těmto zkušenostem z cest si pak člověk vypěstuje zvláštní představu o tom, že se o něj, jako o chudáka z východu postarají.“

Po absolvování FAMU, jsem začal dělat nějaké dokumenty pro československou televizi a učit na škole, měl jsem seminář pro zahraniční studenty. V tu chvíli se stupňoval tlak ze strany StB. Do toho mě neustále předvolávali před „vojenskou komisí“ kvůli vojně, na kterou jsem v žádném případě nechtěl, dokonce jsem si nechal napsat papíry na hlavu a strávil tři měsíce v Bohnicích. Dokonce se ozvali nějakí chlápci z vojenské kontrarozvědky a v tu chvíli jsem se rozhodl odejít ze země.“

Milan dostal od svého přítele z Francie falešné pozvání kvůli nějakému projektu, vyřídil si veškeré doklady k výjezdu a odjel. Jediný důvod, proč neodjet, byla jeho maminka, se kterou měl hodně blízký vztah, ta to nesla hodně špatně.

„Máma se z toho zhroutila, měli jsme hodně blízký vztah a ona se na mě celkem hodně fixovala. To bylo i pro mě hodně bolestný.“

Milan se dostal přes Německo, kde měl na jednom filmovém festivalu promítání jeho absolventského filmu, do Paříže, kde na něj čekal jeho nejlepší přítel, ten už tu žil několik let se svojí ženou. Vytvořili mu celkem příjemné zázemí a zároveň dostával od vlády finanční podporu. Požádal o vízum do USA, na které čekal 9 měsíců. Následně odletěl do New Yorku.

Když dojel do USA, opět tam měl přítele, který se za něj z počátku zaručil. Milan si myslel, že dostane se svým vzděláním ihned práci v oboru, ale opak byl realitou. Nemohl dlouho sehnat práci, až po pár měsících sehnal nárazovou práci kameramana.

„Když se ještě vrátím k té práci, tak potom, co jsem vystudoval FAMU a byl jsem režisérem a učil jsem na fakultě, tak jsem si myslel, že bez problému tu práci najdu.“

Ve výsledku se Milan celkem dobře adaptoval, měl práci, bydlení a americké přátele. Po celou dobu emigrace si myslel, že je to natrvalo, že se situace v Československu nezmění, a tak zvolil cestu stát se „Američanem“.

„Tím, že jsem si myslel, že tam budu navždy a že se nikdy nebudu moci vrátit, tak jsem zvolil variantu se stát vědomě stát se Američanem a odstříhnout se od svého češství.“

„Podle mého názoru byste mohli dělit emigranty na více skupin, ty co mají Hradčaná na hajzlu, ty kteří to neřeší a ti, kteří se odstříhnou jako já. Podle mého názoru do té první skupiny patří spíše posrpnoví emigranti. Jsou více nostalgičtí, dlouho nebyli doma a ještě si zachovali určité kvality z dřívějšíka. Naše generalizace, která vyrůstala v normalizaci, je více skeptická a nemá takové vlastenecké smýšlení. Je to bohužel tak.“

Milanovi se v emigraci dařilo celkem dobře, byly tam však věci, které mu občas dělaly problém.

„Byly to spíše detaily, které mi v zásadě zas tak nevadily, ale občas díky nim vyvstal problém. Američané byli příliš racionální. Je to ten rozdíl v povaze, kdy Češi mají v sobě jakousi vágnost, kdy když mají něco popsat, tak řeknou, že to je nějaký takový jakoby zelený nebo modrý a nějak se tím nestresují. No, a když takhle začnete mluvit na Američana, tak si myslí, že jste magor. Mně by to například nevadilo v práci, tam to naopak bylo příjemný vědět, na čem jste, ale když to pak pokračovalo i v doma, kdy se vám americká přítelkyně ptala hnedka po ránu, jestli chcete vajíčko na měkko, na hniličko nebo na tvrdo a vy jste ji řekl, že vám to je jedno, tak nastal problém. Na všechno musel mít člověk názor, nešlo tu situaci odlehčit. To mě utvrdilo v tom, že nedokážu žít s Američankou.“

„Vyhovovalo mi žít s imigrantkami, který byli v podobné situaci jako já. Dlouhou dobu jsem žil s Francouzku Alžírského původu. Oba jsme

vlastně měli podobné problémy. Ona to tehdy jako Alžíranka Francouzského původu měla hodně složitý a já jsem tady taky nemohl žít, takže nám to v New Yorku výborně fungovalo. Mentálně jsme si díky tomu byli hodně blízko.“

Milan si v Americe našel spoustu dobrých přátel, se kterými se stýká doteď, většinou to však byli též imigranti nebo Američani, ale trošku jiní, ne ti klasičtí. V následujícím odstavci Milan porovnává úroveň přátelství v Čechách a v USA.

„Myslím si ale, že kamarádi jsou tady vždy pojímání na vysoké úrovni, to je možná ten rozdíl s Američanama. Protože i když jsem se vrátil, tak pořád to byli kamarádi a měli jsme blízké vztahy.“

„Pro mě to mělo hodně velký význam, protože ta stará partička překonala všechny ty peripetie a ty otřesy tý společnosti.“

Podle Milana byla Amerika naprosto odlišná co se týče mentality lidí od celé Evropy. I když v Evropě najdete určité rozdíly, je tam podle Milana pořád něco hodně blízkého, co nás spojuje, Američané jsou zcela odlišní.

„V Americe musí všechno zcela zapadnout. Ten americký sen je prostě na úkor osobního života. Ve výsledku nedokážu říci, jaký model je nejlepší, jestli například ten skandinávský, německý, americký nebo středomořský. Mělo by to být v nějaké harmonii.“

„Na Americe zároveň ale bylo fajn, že se tam tolik nepilo, místo deseti velkých piv jste si tam dali dvě malé. Nebyl čas ani peníze a člověk aspoň fungoval. Po návratu zpět jsem byl zděšen, tím jak jsou tady všichni zničení tím svým životním stylem.“

Milan se občas dostával do střetu se svými přáteli s dob před emigrací, po zkušenostech, které zažil v emigraci, byl již někde jinde než oni. Cítil se, že má navrch a oni si o něm mysleli, že je namyšlený emigrant, co se vrátil zpět a nyní má dojem, že je nejlepší.

„Člověk d toho něco vloží, něco riskuje, dáš do toho poměrně velký vklad a nechceš o to přijít. My emigranti neboli re-emigranti jsme cítili, že po

tý ohromný zkušenosti máme prostě navrch nad těma Čechama, že už jsme někde dál, že nejsme jen ti uchlastaní Češi, kteří si jen stěžují.“

„Samozřejmě je to i opačně. Jako to, že si myslíme, že to jsou opičáci, kteří tu zůstali... no je to určitý důvod k zamyšlení. V tom se asi lidé rozcházejí. My emigranti asi působíme a možná i jsme trochu namyšlení, ale zas na druhou stranu možná na to máme nárok, protože jsme si museli něčím projít a ostatní si na to netroufli, neměli tu možnost a tak. Takže v tuto chvíli nastal takový silný kulturní střet s mou vrstvou, se kterou jsem se před emigrací stýkal. Hodně to bylo vidět i v ekonomické sféře, kdy lidé rozjížděli business věci a tak dále v oblasti reklamní produkce. Bylo vidět, jak lidé zde totálně blbli z peněz. Kupovali si drahý auta, bydleli ve velkých domech a pořizovali si ohromný telefony. Celkově utráceli nesmyslný peníze za zbytečné věci. Vůbec si nedokázali představit, co bude za rok a že se jim nemusí dařit tolik i za rok. V tomto směru byli naprosto nepoučení. My jsme v té době už byli, byl to běh na dlouhou trať, a proto už jsme věděli, jak v tomto směru máme uvažovat. Občas mi přišlo, jako kdyby byli lidé tady v Československu utržený ze řetězu.“

„Tehdy byla touha po všem, hlavně po cestování, zážitcích a celkově užívání si všeho. My už jsme všechno tohle zažili v rámci emigraci, takže jsme na to možná měli střízlivější názor. Tady bylo opojení po všem, každý řešil miliony, který měl na kontě a já jsem se jim jen snažil vysvětlit, že ten milion, který mají na účtu, tak nic neznamená, že to vše může být jinak a že ta hodnota těch peněz se taky mění.“

„Já byl naštěstí už nad věcí, takže se mi to nijak osobně nedotýkalo. Nebyl jsem z toho extrémně smutný, spíše mě to občas mrzelo.“

Výše uvedený text jsem nechala v původní podobě, abych svoji interpretací nezměnila význam. I v tomto případě, upozorňuje respondent na rozkol v hodnotách emigrantů a lidí, kteří zůstali v Československu. Období devadesátých let bylo plné společenských a politických změn. S těmito změnami nutně museli přijít i změny v hodnotové orientaci obyvatelstva.

Naopak, co hodnotí Milan jako pozitivní je vysoká intelektuální úroveň a informovanost.

„Intelektuální úroveň je tu dost vysoká i tak a je tu i dost dobrá informovanost. Toho si cením. Bohatost těch informací je tu dost velká. Takže v tomto směru tady není důvod k obavám“

Poslední dobou se Milan však obává z politického vývoje, který opět směřuje spíše doleva. On sám sice již není zcela pravicově orientovaný, je spíše nastředu, ale po posledních volbách do senátu, které dopadly extrémně dobře v prospěch ČSSD a KSČM ho napadla myšlenka opět emigrovat.

„Tato představa nebyla nijak závažná. Spíš jsme to řešili po technické stránce a jak bychom to realizovali.. ale ve výsledku si myslím, že nejsem nijak zakořeněný a že můžu žít kdekoliv.“

„Když jsem se vrátil z Ameriky, tak to co mi vadilo na Češích, tak to bylo to, že neustále nadávali na politiku. Oni dělají to, oni dělají tamto, oni kradou, oni můžou za tomto a ono... a já jsem se jich furt ptal zděšeně, jak oni, vždyť jste si je zvolili, tak proč jste na ně nasraný? Až později jsem si uvědomil, že jsem v týhle kultuře, tak trochu "Neználek", protože až v pozdější době jsem si fakt uvědomil, že v něčem mají pravdu. Najednou se mi rozbřeslo a viděl jsem ty věci víc v reálu. Najednou jsem si všiml, jak v rámci politiky se rozkradlo neuvěřitelné množství peněz a jak celá ta politika jde do prdele. Dost to nabouralo moje pravicové smýšlení. Ne, že bych byl teď levičák, ale už to vidím teď objektivněji. V Respektu jsem četl nějaký článek... Respekt je podle mě jediný periodikum je jediný, co se dá číst, je to nejserioznější, nejobjektivnější dle mého názoru. Četl jsem tam článek o jednom rapperovi, který se jmenuje Bonus, který v jedné části svého songu měl hlášku, která mě docela hodně zaujala.... "Kdyby volby měli daleko větší význam, tak by je už dávno zakázali". V tu chvíli přemýšlím, jestli to tak je a jestli ta společnost je tak nastavená. Oni národ a vláda... to se tam teď ukazuje a ne my. Ta politická situace je teď dost špatná.“

„Samozřejmě, že si nedám Che Guevaru na plakát, ale už se daleko víc zajímám o určité alternativy, jako je například occupa Wall Street. Ten svět je tak chaotický...“

Milan působí již od roku 1991 v reklamní tvorbě, ke které se dostal v New Yorku, tam získal velmi dobré základy, aby se mohl dostat po návratu na špičku české reklamní tvorby. Už si zde zvykl a vytváří reklamy pro českou společnost, v českém kontextu. V současné době dostává opět nabídky od amerických reklamních producentů, ale již je to pro něj náročnější, než když tam žil, tehdy znal americké poměry velmi dobře i jako imigrant, nyní už je mimo kontext.

„Opět se jako Čech vracím do reklamky a dělám kampaně pro Amíky. Tam je to umělecký problém, protože právě reklama se odráží v tom, jak společnost přemýšlí... a toho já nedokážu dosáhnout, protože nejsem ten Amík a proto nikdy nebudu úplně samostatný v reklamách pro Američany, protože vždy musím mít u sebe člověka, Amíka, který to dá do kontextu pro Američany.“

Na závěr bych chtěla uvést citace z rozhovoru, které poukazují na jeho národní identitu a na to, jak je zajímavé pozorovat přátele v emigraci, kteří se nevrátili, a jejich identita se mění. Na bod zlomu, kdy se již nepovažujete za Čecha, ale například Američana.

„Například Tigris se považoval za Evropana, který si nachází domov tam, kde se nejlíp cítí - kde zná svého řezníka, svou hospůdku a tak. Ve své knize psal, že to místo, které našel, je malá vesnička právě ve Francii.“

No díky té emigraci mám pocit, že jsem takový kosmopolitní, že nemám jedno místo, že můžu žít kdekoliv, ale zároveň, co emigrant, to individuální přístup. Jednou jsem se sešel se třemi emigranty v hospodě a málem jsme se pohádali... všichni byli totálně jiní.

Každopádně v určité fázi emigrace nastává zlom, kdy člověk už není ten Čech a zapomíná na tu svou identitu... už je to člověk, který uvažuje v jiném kontextu a to je hrozně zajímavé pozorovat u druhých lidí. Je hezké

vidět ten "bod zlomu", který tam je patrný vždy, když tam člověk je nějakou delší dobu. Deset let, patnáct a dále.

8.10. Zakotvená teorie

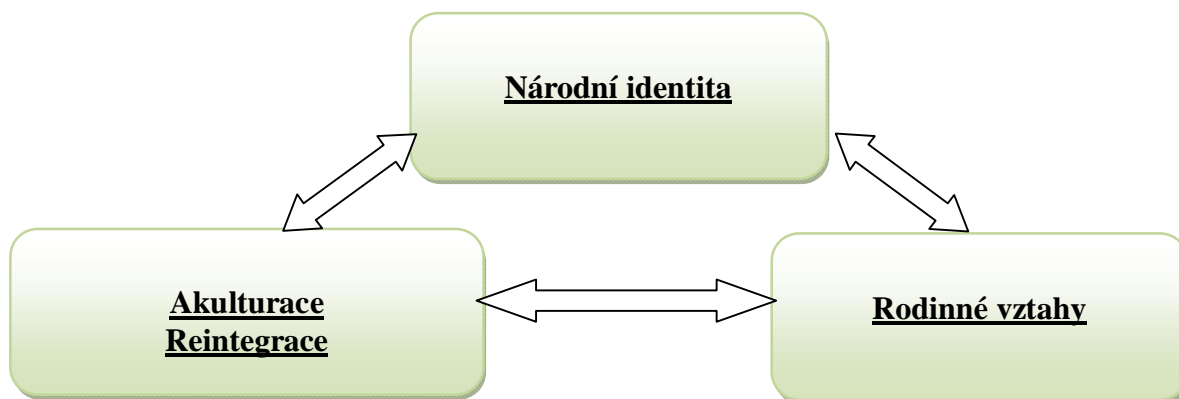
Tato fáze nám umožní se dostat k závěrečné teorii, která by nám odpověděla na výzkumné otázky a umožnila nám tudíž se dostat k cíli našeho výzkumu. Nejprve začneme axiálním kódováním, které předcházelo kódování přepisu textu, ale to zde neuvádím. Pro mne měla fáze otevřeného kódování funkci „skicáku“, kdy vám vyplavou napovrch jednotlivé kategorie. U axiálního kódování se již dostáváme do fáze, kdy vytváříme vztahy mezi jednotlivými kategoriemi.

8.10.1. Axiální kódování

V rozhovorech s reemigranty byl patrný významný vliv akulturace v době emigrace na následnou národní identitu jedince. Respondenti ve svých rozhovorech velmi často a barvitě popisovali, jakým způsobem vnímají svou vztahovost k národu, ve kterém žili v době emigrace a jak se odlišuje od české kultury. Velkou měrou zde bylo zastoupeno i srovnávání jednotlivých zemí, národnosti a "povah" národa. Z velké míry se, díky nepřímým i přímým otázkám na postoj respondentů k národní identitě, ukázal jejich kritický pohled na českou kulturu ve srovnání se zemí, ve které žili v emigraci, avšak při dotazu, zda se cítí být Čechem či "cizincem v Čechách" se objevuje jejich vnitřní rozpor, který má za následek nejasné zodpovězení otázky. Tento problém identifikace s konkrétním národem je o to intenzivnější v případech, kdy se respondent dobře adaptoval na podmínky země emigrace. Významnou měrou ve všech případech dobré adaptace byly rodinné vztahy, které se v průběhu emigrace vytvořily. Ty ve většině případů rozhodovaly o tom, zdali se člověk víc přikloní k národní identitě se zemí, do které emigroval. Zároveň narušení těchto vztahů mělo z velké míry jako následek návrat zpět z emigrace. Další faktor, který zásadně ovlivnil akulturaci v emigraci a zpětné přivykání si na původní prostředí, bylo zvolení strategie. Například, že se člověk „vědomě stane Američanem“, nebo když člověk razí teorii, „čí chleba jíš, toho píseň zpívej.“

Faktorů, které mají vliv na reintegraci, je mnoho. Některý z nich uvedu v následujícím textu v podobě axiálního kódování.

Schéma č. 2 - Vzájemné vztahy mezi kategoriemi „národní identita“, „akulturace“ a „rodinné vztahy“

"Poté, co jsem se rozvedla, dcery byly již vdané, já se nemohla uplatnit ve své profesi kvůli finanční krizi, mě v Americe již nic nedrželo, tak jsem se sem vrátila.... Vnímám se jako Češka a jako Češka jsem byla a budu." (Respondentka Jarmila H.).

"Nebyl jsem ženatý, teda vlastně jednou jo, ale to bylo jen na pár měsíců...takový vztah z té euforie z nově nabyté svobody....No, v rámci té emigrace, tak mám takový pocit, že jsem takový kosmopolitní, že nemám jedno místo, že můžu žít kdekoliv." (Respondent Milan B.)

Mezi zjištěnými vztahy mezi kategoriemi po axiálním kódování byl patrný další silný vztah, který významně ovlivňuje akulturaci, případnou reintegraci a následně vnímání národní identity. Jedná se o pracovní uplatnění v zahraničí v kontrastu s tím, jaké zaměstnání měli lidé před emigrací. Z rozhovorů vyplynulo, že v případě, kdy pracovní zařazení v zahraničí bylo adekvátní nebo vyšší vůči pracovnímu zařazení před emigrací, respondenti častěji vypovídali o bližším vztahu k národu v emigraci než vůči zemi, ze které emigrovali. Oproti tomu lidé, kteří měli podmínky v pracovní sféře objektivně horší než tomu bylo před emigrací, více se vztahovali k zemi původu.

"Původně jsem strojař, ale tam jsem dělala v cukrárně, byla jsem ráda za cokoliv." (Respondent Jarmila H.)

U respondentů, kteří se v zahraničí pracovním dobře uplatnili i přes jejich zhoršené prvotní pracovní možnosti, neboli se takzvaně vypracovali, mluví nejčastěji o kosmopolitním způsobu uvažování s nepreferencí konkrétní země.

Schéma č. 3 – Vztahy mezi kategoriemi „pracovní uplatnění“, „akulturace“ a „národní identita“

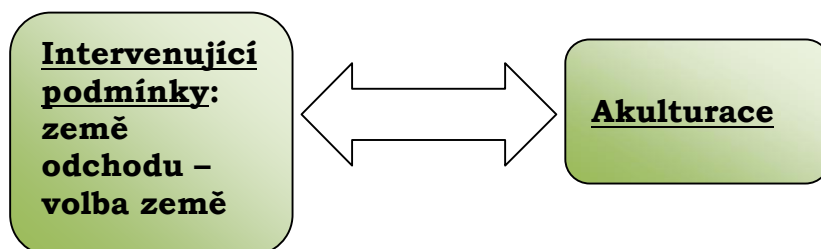
"Čím dál víc mi však chyběla moje původní profese a zároveň jsem nechtěla zůstat jen u uklízení... tak jsem se podívala na inzerci a obcházela všechny strojařské, stavařské a jiné firmy a ptala jsem se jich, zdali nepotřebují někoho na rýsování. měla jsem štěstí, že mě v jedné z těch firem vzali."

Respondent Jarmila. H.

"No, když se ale ještě vrátím tů práci, tak potom co jsem vystudoval FAMU a byl jsem režisérem a učil jsme na fakultě, tak jsem si myslel, že bez problémů tu práci najdu. Prostě, že by mi jí měli dát. Ale v rámci té doby, tak jsem byl na určité pozice starý, jako bylo mytí nádobí nebo práce v McDonaldu. Po čase jsem se pak živil prací kameramana z čehož jsem finančně vyšel dost s odřenýma ušima, protože jsem měl minimální zakázky."

Respondent Milan B.

Schéma č. 4 – Vztah mezi kategoriemi „intervenující podmínky“ a „akulturací“

Tato vazba mezi kategoriemi není naznačena přímo ve výsledném schématu ve fázi selektivního kódování, ale přijde mi také důležitá a výrazná.

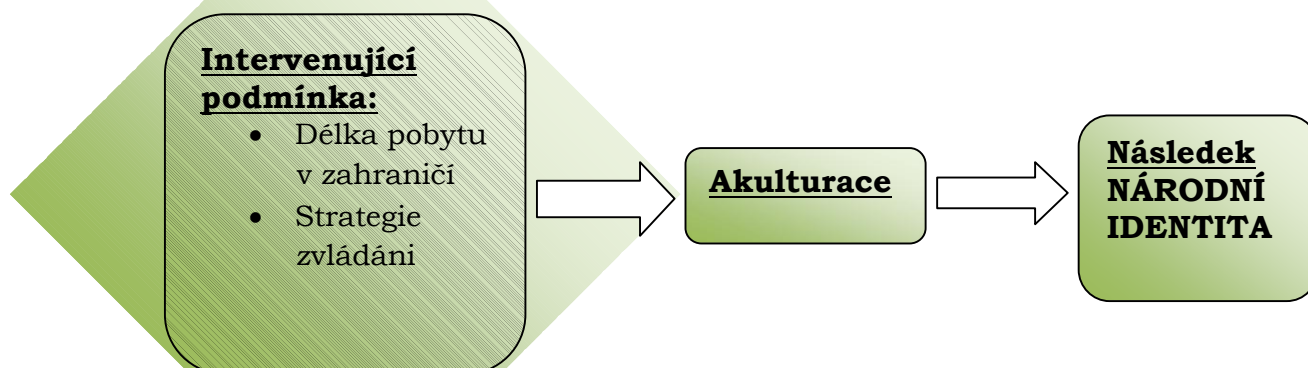
V této vazbě dvou kategorií volby země versus země původu a adaptace, jde převážně o to, jakou měrou si jsou obě země podobné či odlišné. Zda se od sebe extrémně liší nebo si jsou svým životním stylem, kulturou či jazykem hodně podobné.

„Po několika měsících jsem naštěstí dostal vízum a nabídku práce do Německa, byl jsem rád, že nemusím být v Rakousku. Měl jsem ještě možnost odjet od Kanady, Jihoafrické republiky, Austrálie či USA, ale víza trvala déle a zároveň jsem nechtěl být fyzicky daleko od svých rodičů. Neustále jsem doufal v to, že se třeba něco změní a já se s nimi budu moct opět setkat. Do toho mi přišlo, a to jsem si pak potvrdil, že Němci nejsou tak rozdílní, jako jiné národnosti.“ (Respondent Jan M.)

„V Mnichově to bylo něco jiného. To město bylo podobné Praze, lidé nám byli blíže, uměla jsem jazyk, pracovala jsem, takže ta změna nebyla tak extrémní.“ (Respondenta Jarmila.H.)

„Přesto, že mám pocit, že v Evropě jsou velké rozdíly, tak jsme si všichni celkově blíží než s Američanama. Například Němci jsou také racionální a pintkách, ale furt tam něco je, co nás sblíží a stejně to tak je i s jinými národy. Prostě furt tam je ten vakl, kdežto v Americe musí všechno zapadnout.“ (Milan B.)

Schéma – Vztahy mezi kategoriemi „Intervenující podmínky“, „akulturace“ a „Následek národní identity (následek)“

Délka pobytu je též intervenující podmínkou pro adaptaci a zároveň pro uvědomění si svojí národní identity.

„Jiní Češi žili v emigraci pouze pár let a tak je to neovlivnilo takovým způsobem jako mě. Já měl v Německu dva syny, práci, kde jsem dělal hodně dlouho, přátele, vybudoval jsem si tam už svoje místo a líbilo se mi tam Žil jsem v Německu už 40 let a to je celkem dlouhá doba.“ (Respondent Milan B.)

„Každopádně v určité fázi emigrace nastává zlom, kdy člověk už není ten Čech a zapomíná na tu svou identitu a přijímá tu jinou. Už je to člověk, který uvažuje v jiném kontextu a to je hrozně zajímavé pozorovat u druhých lidí. Já jsem v emigraci nebyl zas tak dlouho, aby se to u mě projevilo“

„Je hezké vidět ten BOD ZLOMU, který tam je patrný vždycky, když tam člověk je nějakou delší dobu.“ (Respondent Milan B.)

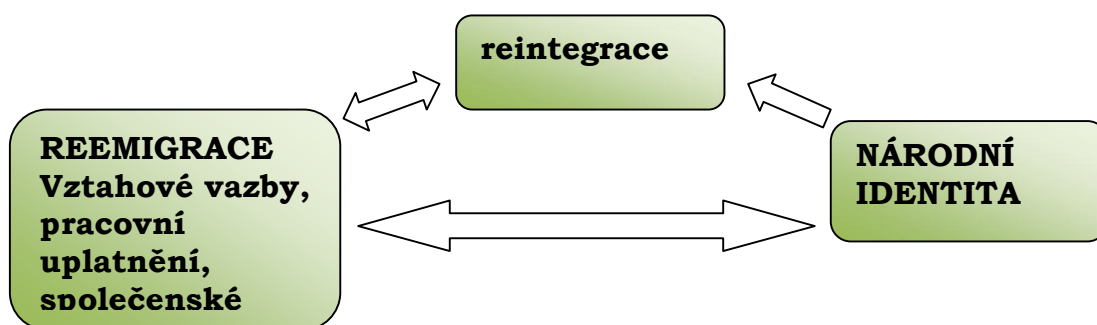
Též strategie zvládnání emigrace a motivace k adaptaci je nesmírně důležitá pro samotnou adaptaci a následné uvědomění si a vnímání národní identity.

„Snažil jsem si zvyknout co nejdříve. To byl můj cíl. Držel jsem se motta, že čí chléb jíž, toho píseň zpíváš a jelikož jsem celkem extrovertní povahy a v podstatě docela hodně flexibilní, nedělalo mi to v zásadě větší problém.“ (Respondent Jan M.)

„Tím, že jsem si myslel, že tam budu navždy a že se nikdy nebudu moct vrátit, tak jsem, tak jsem zvolil variantu se stát vědomě Američanem a odstříhnout se od svého češství.“ (Respondent Milan B.)

„No já jsem vždycky byla, jsem a budu Češka, byla jsem Češka žijící v Americe, na rozdíl od mého manžela, ten se například styděl mluvit na veřejnosti česky, to já nikdy, za svojí mateřskou řeč se člověk nemá stydět, člověk by měl mluvit, jak mu zobák narost.. Manžel se hodně snažil být Američan.“ (Respondenta Jarmila H.)

Schéma č. 6 – Vztahy mezi kategoriemi „reemigrace“, „neintegrace“ a „národní identita“

Další výraznou vazbu mezi jednotlivými kategoriemi jsem popsala ve výše uvedeném schématu č.4. Figuruje zde vztahová vazba, reintegrace a národní identita.

U většiny respondentů byl vztah jeden z důvodů k reemigraci, většinou se jednalo o vztah, který jej vázal k Čechám.

Tento vztah, ať už k rodinnému příslušníku či partnerovi žijícímu v Čechách, ovlivnil velkou měrou adaptaci na původní prostředí.

To mělo následně vliv na vnímání národní identity.

„Hlavním důvodem byla asi moje partnerka žijící v Praze, Češka no a pak to, že jsem chtěl být na stáří v Čechách.“

„...ale zároveň je podle mého názoru nezbytné vědět, kdo jsem a odkud pocházím. Mít svoje místo na zemi a vědět, že to je to moje útočiště, tady mě všichni znají, víme navzájem, co od sebe očekávat, máme podobné,

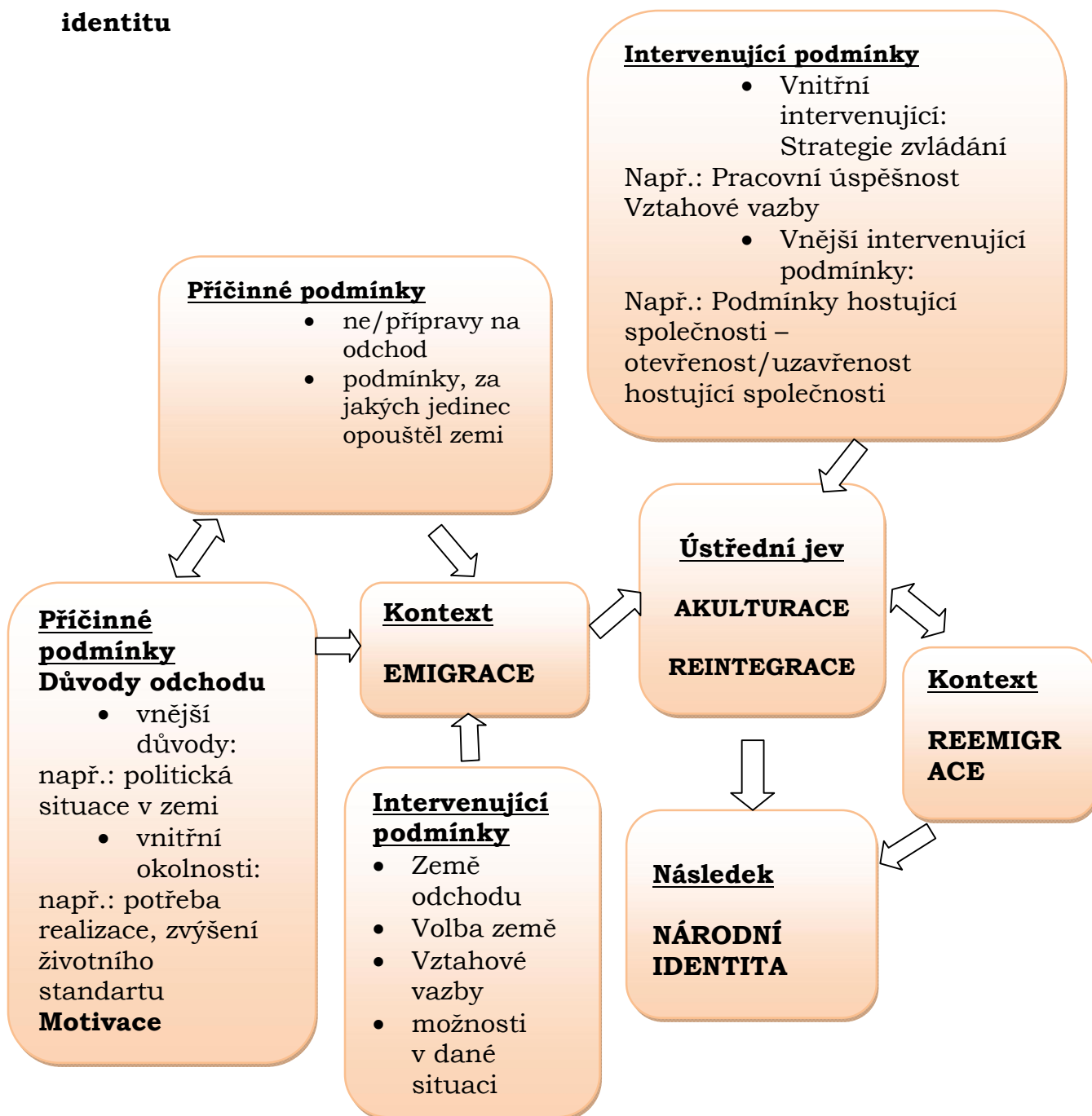
ne-li stejné zvyky a prostě si tak pospolu hezky žijeme. To já začínám mít až na starý kolena v místě naší chalupy, kde trávíme s mojí přítelkyní-Češkou docela hodně času, znám tak každého obyvatele a celkem dobře jsem se včlenil do místní společnosti. Mám to tam rád a rád se tam vracím. To je teď moje země s tím místem a lidmi se teď ztotožňuji. Spíše než národnostně se asi vyhraňuji lokálně.“

„Občas si připadám tak trochu zmateně nebo spíše vykořeněně, nemám nikde kořeny, ale zároveň se dokážu velice rychle v jakémkoliv místě zorientovat, naučit se základy jazyka a začít se s místními lidmi bavit. Je to dar i určitá bolest zároveň. Jste všude doma a zároveň nikde. To je věc, která mě občas trápí.“ (Jiří M.)

8.10.2. Selektivní kódování

Ve fázi selektivního kódování již integrujeme výsledek. Identifikujeme hlavní téma projektu, v našem případě vliv neintegrace v reemigraci na formování národní identity. Základem nám je axiální kódování, kterým jsme získali obraz o vztazích mezi jednotlivými kategoriemi. Nyní všechny vztahy propojíme a získáme tím síť konceptů, která je základem pro nově vznikající teorii.

Schéma č. 7 – Finální model teorie dopadu reemigrace na národní identitu

9. Závěr výzkumného projektu

Z hloubkové analýzy rozhovorů vyplynulo, že ústředním jevem ve vnímání národní identity je míra adaptace jedince na prostředí respektive míra akulturace a následně míra reintegrace. Do tohoto jevu však vstupují intervenující podmínky, jako jsou strategie zvládnání zátěžových situací, pracovní úspěšnost či rodinné a přátelské vazby. Hlavní kontextovou linii v tomto směru představuje emigrace a reemigrace jedince se všemi příčinnými a intervenujícími podmínkami. Významným prvkem kontextové linie je však i samotný fakt odchodu jedince, včetně jeho přípravy na odchod ze země. To ve své podstatě určuje do velké míry i samotný proces akulturace jedince v emigraci s dopady na vnímání národní identity. Pokud bych měla vytvořit shrnutí výsledku výzkumného šetření v jedné větě, charakterizovala bych jej takto:

„Míra akulturace jedince v emigraci určuje vnímání národní identity v reemigraci.“

Jedinec v emigraci prochází akulturačním procesem, který je ovlivněn mnoha intervenujícími podmínkami. Tyto podmínky můžeme rozčlenit na dvě kategorie, na vnitřní a vnější. Mezi vnitřní můžeme zařadit například osobní dispozice a předpoklady (pohled na svět, sklony k úzkostem, víra..aj.). Vnějšími podmínkami jsou například míra otevřenosti a tolerantnosti vůči jiným kulturám či například odlišnost hostující kultury od té původní. Hůře například prochází člověk akulturací v Indii, když je jeho země původu Dánsko. Naproti tomu lidé pocházející ze Švédska si na dánskou kulturu rychle zvyknou.

Důležitou roli, zda se člověk lépe reintegruje do původní kultury či nikoliv hraje právě proces akulturace v hostující zemi. Pokud se člověk dobře začlení do nové společnosti, má dobrou pracovní pozici, vytvoří si tam pevná přátelství či partnerské popřípadě rodinné vazby a přesto se z určitých důvodů vrátí zpět do své vlasti, jeho následná reintegrace může být narušena. To pak může mít za následek nejasnost v národní identitě, popřípadě přijetí identity hostujícího národa. Může nastat i situace, kdy si člověk vytvoří novou identitu a to re/emigrantskou. Kdy integruje svoje

zásadní životní události, v našem případě se jedná o emigraci, natolik do své osobnosti, že u daného jedince vznikne zcela nová nikoliv národní identita, ale identita spjatá s osobní a společensko-politickou minulostí. Je to takzvaná kolektivní identita jedinců, které spojuje nikoliv vzájemná vazba, ale podobná minulost.

Důležitou roli ve formování národní identity daného jedince hrají i okolnosti, za jakých se člověk vrátil. To utváří i podmínky pro již zmiňovanou akulturaci. V situaci, kdy se člověk reemigruje nedobrovolně, například z důvodu toho, že zbytek rodiny měl potřebu se vrátit, jeho motivace k akulturaci je minimální a k tomu se pak váže i postoj k národní identitě. Nemusí již přijmou identitu země původu. Tato situace nastává spíše u druhé generace emigrantů, kdy potomci vyrůstali větší část v zahraničí a již zde došlo k odcizení vůči původní kultuře.

Dalším faktorem, který do značné míry ovlivňuje akulturaci a následně i národní identitu je, stejně tak jako v případě emigrace, vnější intervenující podmínka přijetí reemigranta danou společností. Pokud je daná společnost otevřená, tolerantní a ne zcela xenofobní, vytváří, ať už přirozeně či institucionálně, vhodné podmínky k reintegraci daného jedince. Pokud bych měla uvést nějaký příklad. Postoje k reemigrantům se značně liší u v případě České republiky a Slovenska. U nás často vidáme negativní postoje vůči reemigrantům jak ze strany občanů, tak ze strany vlády.

Pro příklad uvádím již zmiňovanou citaci jednoho z respondentů.

„Nechtěli mi vrátit občanství, abych jej dostal, musel bych dostat ověření od majitele domu, kde jsem bydlel, to jsem nedostal a on věděl, že mi tím extrémně znepříjemní situaci a že se budu chtít odstěhovat, takových věcí dělal víc, chtěl nás s mámou vyštípat. Občanství vraceli minimálně po 10 letech, aby reemigranti nemohli v restituci získat svůj majetek, který jim za komunismu po odchodu ze země vláda ukradla. Tohle hold pokračovalo i po revoluci a nedělám si iluze, že v jiných odvětví to je jinak, prostě se vesele pokračuje v komunistických praktikách dál!!!“

„Místní úřady se k nám reemigrantům, co nám odebrali občanství, chovali jako ke zvířatům, museli jsme třeba tři dny čekat na cizinecký policii na razítko, každých 6let jsme se museli hlásit a když jsme přišli o den později, tak nás mohli vyhodit, museli jsme platit nehorázný sumy za pokutu. Fakt příšerný, nezapomenu na to. Nakonec mi vrátili občanství až po 20 letech, kdy už jsem se nemohl na nic odvolat.“ (Respondent Jakub P.)

Tento příklad poukazoval na postoj vlády vůči danému respondentovi.

V následující citaci můžeme zaznamenat naopak postoj veřejnosti.

„My emigranti možná působíme trochu namyšleně(..)V tuto chvíli nastal takový silný kulturní střed s mou vrstvou, se kterou jsem se před emigrací stýkal.“ (Respondent Milan B.)

„No jak kdy, někdy strašný, mysleli si, že jsem ten nafoukanej emigrant, přijde mi, že tady není moc vlídnej postoj k lidem, co se vrátili, někdy se naopak stalo, že ke mně vzhlíželi, to je prostě různé. Co člověk, to jiné reakce.“ (Respondent Jan M.)

Pokud bych měla uvést přínos této práce pro společnost, tak právě z tohoto důvodu, aby objasnila lidem okolnosti emigrace a zpětného návratu a jejího úskalí. Když vezmeme fakt samotné socializace a enkulturace, v rámci které se člověk integruje do vlastní kultury, kdy tyto změny jsou samy o sobě náročným obdobím v životě jedince a ne vždy jsou završeny a pokusíme se je porovnat se situací reemigranta, vyvstává zde zásadní rozdíl v množství přivykání si na určité prostředí. Reemigrant tímto procesem projde třikrát, kdežto člověk bez této zkušenosti pouze jednou, nemluvě o tom, že v daných enkulturačních, akulturačních a následných reintegračních procesech hraje roli mnoho intervenujících podmínek, jako je například již zmiňovaná míra odlišnosti obou kultur. Tyto zásadní změny jsou ve většině případech vnímány jako extrémní zátěž a nesou sebou i určité následky v podobě psychické újmy či nejasnosti národní identity, která má úzkou návaznost na identitu osobní. (viz.kapitola teorie identity)

Proto je důležité jakoukoliv cestou upozornit na tento fenomén a díky určité osvětě dát prostor široké i odborné veřejnosti k vytvoření pozitivního a tolerantního přístupu vůči lidem, kteří si prošli již zmiňovanou zkušeností. Mým tajným přáním je, aby tato práce byla pro mnohé inspirací jak v posunu vlastního postoje vůči reemigrantům, tak pro odborné bádání a tudíž prohloubení vědomostí na toto téma.

10. Souhrn

Předkládaná diplomová práce prezentuje výsledky výzkumného projektu zabývajícím se dopadem reemigrace na národní identitu. Záměrem výzkumného projektu bylo zjistit pomocí kvalitativního výzkumu, konkrétně zakotvené teorie, ústřední jev ve vnímání národní identity. Výsledky zakotvené teorie naznačují, že tímto jevem je míra adaptace jedince na prostředí respektive míra akulturace a následně míra reintegrace. Do tohoto jevu však vstupují intervenující podmínky, jako jsou strategie zvládání zátěžových situací, pracovní úspěšnost či rodinné a přátelské vazby. Hlavní kontextovou linií v tomto směru představuje emigrace a reemigrace jedince se všemi příčinnými a intervenujícími podmínkami. Významným prvkem kontextové linie je však i samotný fakt odchodu jedince, včetně jeho přípravy na odchod ze země. To ve své podstatě určuje do velké míry i samotný proces akulturace jedince v emigraci s dopady na vnímání národní identity. Pokud bych měla vytvořit shrnutí výsledku výzkumného šetření v jedné větě, charakterizovala bych jej takto:

„Míra akulturace jedince v emigraci určuje vnímání národní identity v reemigraci.“

První část diplomové části má sloužit jako vhled do problematiky reemigrace. Snahou zde bylo objasnění pojetí národa, nacionalismu a národní identity. V posledních dvou kapitolách teoretické části jsou vysvětleny termíny „kulturní šok“, „neintegrační šok“, proces akulturace a nástin emigrace a reemigrace z historické perspektivy.

Všechny důležité termíny jsou uvedeny v kategorii „klíčová slova“ v úvodní části diplomové práce.

11. Summary

Introduced diploma thesis presents the results of the research project which investigated the impact on the national identity. The goal of the research project was to find out with a help of the quality research, in detail an anchored theory, the central phenomenon in the perception of the national identity. The results of the anchored theory shows, that this phenomenon is level of adaptation of the individual on the environment respectively level of acculturation and flowingly level of reintegration. Intervene conditions, such as strategy of the handling of the stress situations, work success or family and friends' bounds also influence this phenomenon. Main context line in this direction presents emigration and re-emigration of the individual with all the possible causes and intervene conditions. Important part of the context line is the fact of the leaving of the individual itself, including his or hers preparation for leaving the country. This in its' nature determines even the process of acculturation of the individual in emigration with the impact on the perception of the national identity. If I should state the result of the research in one sentence, I would characterize it as following:

“Level of acculturation of the individual in the emigration determines the perception of the national identity in re-emigration.”

First part of the diploma thesis serves as an introduction of the theme of re-emigration. The effort here was to clarify the concept of the nation, nationalism and a national identity. The explanation of the terms “culture shock”, “non-integration shock”, process of acculturation and an outline of emigration and re-emigration from the historical point of view are explained in the last two chapters of the theoretical parts.

All the important terms are stated in the category “key words” in the introduction part of the diploma thesis.

12. Zdroje literatury

ANDERSON, B., *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008, ISBN 978-80-246-1490-8

BAČOVÁ, V., *Historická paměť a identita*, Košice: Společenskovedný ústav SAV, 1996, ISBN 80-967621-0-9

BAČOVÁ, V., *Identity v meniacej sa spoločnosti*, Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, ISBN 8096762133 9788096762132

BALIBAR, E., *Národ jako forma: dějiny a ideologie*, in HROCH, M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003, ISBN 80-86429-20-2

BROUČEK, S. a kol., *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století : symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*, Praha: Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2000, ISBN 80-7184-932-4 (Karolinum, váz.) ISBN 80-85010-10-0 (Etnologický Ústav AV ČR, váz.)

BROUČEK, S., a kol., *Emigrace a exil jako způsob života: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*, Praha: Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2001, ISBN 80-246-0351-9 (Karolinum, váz.), ISBN 80-85010-24-0 (Etnologický ústav AV ČR)

BROUČEK, S., GRULICH, T., *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách*, Praha: Public History ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2009, ISBN 978-80-86445-26-7 (Public History : váz.), ISBN 978-80-87112-18-2 (Etnologický ústav AV ČR : váz.)

DEUTSCH, K. W., *Nationalism and Social Communication*, Harvard university, ISBN 0-262-04002-6, 1953

GELLNER, A., *Národy a nacionalismus*, Praha: Nakladatelství Josef Hříbal, 1993, ISBN 80-900892-9-1

HENDL, J., *Úvod do kvalitativního výzkumu*, Praha: Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-549-3

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2

HOBSBAWN, E. J., *Národy a nacionalismus od roku 1780*, Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, ISBN 80-85959-55-0

HOLÝ, L., *Malý český člověk a skvělý český národ*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010,

ISBN 80-85850-97-4

HROCH, M., *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2009, ISBN 9788074190100

HROCH, M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003, ISBN 80-86429-20-2

HROCH, M., *Na prahu národní existence*, Praha: Mladá Fronta, 1999, ISBN 80-20408-09-6

KABELA, M., *Vliv emigrace na psychické problémy a choroby českých emigrantů v Nizozemí*, in BROUČEK, S., *akol., Emigrace a exil jako způsob života: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*, Praha: Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2001, ISBN 80-246-0351-9 (Karolinum, váz.), ISBN 80-85010-24-0 (Etnologický ústav AV ČR)

KEDOURIE, E., *Nacionalismus*, in HROCH, M. *Pohledy na národ a nacionalismus*, čítanka textů, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003, ISBN 80-86429-20-2

KOHN, H., *Nacionalismus*, in HROCH, M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003, ISBN 80-86429-20-2

KREJČÍ, J. *O češtví a evropanství: o českém národním charakteru (1. díl)*. Ostrava: Amosium Servis, 1993. 183 s. ISBN 80-85498-19-7

- LEMBERG, E., *K psychologii nacionalismu*, in HROCH, M., *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003, ISBN 80-86429-20-2
- MORGENSTERNOVÁ, M. a kol., *Interkulturní psychologie*, Praha: Karolinum, 2007, ISBN 978-80-246-1361-1
- NOVÝ, I., SCHROLL – MACHL, S., *Spolupráce přes hranice kultur*. Praha: Management press, NT Publishing, 2005, ISBN 80-7261-121-6
- PATOČKA, J. *Přirozený svět jako filosofický problém*, Praha: Československý spisovatel, 1992, ISBN 80-20203-65-6
- PROCHÁZKOVÁ, Dana. *Případová studie a metodika pro její sestavení*. Praha: Ministerstvo vnitra, Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR, 2008. 14 s. 112 ; Roč. 7, č. 7, příloha, 2008 , ISSN 1213-7057
- RAK, J. Úvod namísto recenze. In PYNSENT, R. B. *Pátrání po identitě*. Praha: H & H, 1996. 278 s. ISBN 80-85787-40-7
- RENAN, E., *Co je to národ?*, in HROCH, M. *Pohledy na národ a nacionalismus, čítanka textů*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003, ISBN 80-86429-20-2
- STAKE, Robert E. *The art of case study research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1995, ISBN 0-8039-5767-X.
- STRAUSS, A. L. - CORBIN, J., *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*, Boskovice: Nakladatelství Albert, 1999, ISBN 808583460X
- ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-313-0
- THOMPSON, K., *Klíčové citace v sociologii, Hlavní myslitelé, pojmy a téma*, Brno: Barrister&Principál, 2004, ISBN 80-85947-68-4
- VOLBRACHTOVÁ, L., *Kulturní šok „malých rozdílností“*, in BROUČEK, S., a kol., *Emigrace a exil jako způsob života: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*, Praha: Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2001,

ISBN 80-246-0351-9 (Karolinum, váz.), ISBN 80-85010-24-0 (Etnologický ústav AV ČR)

ULČ, O., in BROUČEK, S., *akol.*, *Emigrace a exil jako způsob života: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*, Praha: Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2001, ISBN 80-246-0351-9 (Karolinum, váz.), ISBN 80-85010-24-0 (Etnologický ústav AV ČR)

WARD, C., BOCHNER, S., FUHRNHAN, A., *The Psychology of cultural shock (2nd. ed.)*, Routledge UK

Internetové zdroje:

- <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=130&lst=118> 23.11.2012, 12:34:12
- BERRY, J. W., (2006), in *theses.cz/id/p9v5i9/18045-839295473.pdf* 21.11.2012, 23:12:06
- TRIMBLE, J. E., (2002), in *theses.cz/id/p9v5i9/18045-839295473.pdf* 22.11.2012, 11:17:22
- (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ka%C5%A1ubov%C3%A9>) 17.09.2012, 14:02:18

